

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
πρώην Τ.Ε.Ι. Δυτικής Ελλάδας
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“Η οικονομία της Ελλάδας πριν και μετά από την κρίση”

Ον/μο φοιτητή : Παναγιώτης Σέρρης

ΑΜ : 15532

Επιβλέπων καθηγητής : Θεοφάνης Μαυριδάκης

ΙΟΥΝΙΟΣ 2022

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση η οποία ξεκίνησε την περίοδο του 2007 στις ΗΠΑ, ξεκίνησε σαν ύφεση των ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου ενώ στη συνέχεια μεταδόθηκε στην ΕΕ και από εκεί σε ολόκληρο τον πλανήτη. Η ύφεση, παρά τις αρχικές εκτιμήσεις, φάνηκε πως ήταν αρκετά πιο σοβαρή σε σχέση με ότι φαινόταν και εν τέλει αποδείχθηκε σαν την πιο μεγάλη μεταπολεμική διεθνή κρίση.

Στην χώρα μας, όπως και σε αρκετά κράτη μέλη της ΕΕ, με διαχρονικά χρηματοοικονομικά ζητήματα και δημοσιονομικές ανισορροπίες, από κρίση δανεισμού φάνηκε εν τέλει να έχει γνωρίσματα δημοσιονομικής ύφεσης όπως επίσης και κρίσης χρέους. Η χώρα μας σιγά-σιγά περιήλθε σε κατάσταση αδυναμίας εξυπηρέτησης του υφιστάμενου δημοσίου χρέους και χρηματοδότησης των τρεχόντων ελλειμμάτων.

Οι συνεχείς υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας σε εθνικό επίπεδο από τους οίκους αξιολόγησης, έφεραν μεγάλη ανοδική τάση των επιτοκίων δανεισμού, κάνοντάς τα από ένα σημείο και μετέπειτα απαγορευτικά. Από εκείνη τη στιγμή η χώρα μας δεν είχε πρόσβαση στις διεθνείς χρηματαγορές. Όλα αυτά είχαν σαν συνέπεια τον άμεσο κίνδυνο χρεοκοπίας αλλά και την στάση πληρωμών του δημοσίου της χώρας μας.

Οι ενέργειες της χώρας μας να καταφέρει να ανακτήσει την αξιοπιστία στις παγκόσμιες αγορές και με στόχο να πετύχει αισθητή ελάττωση των επιτοκίων, επέφερε τη λήψη μέτρων ελάττωσης των εξόδων που δεν κατόρθωσαν να ανατρέψουν το αρνητικό κλίμα που είχε αναπτυχθεί. Για αυτόν τον λόγο εκείνη την περίοδο η χώρα μας ζήτησε την στήριξη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), της ΕΕ καθώς επίσης και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Όλοι αυτοί ανέπτυξαν έναν κοινό μηχανισμό στήριξης. Στόχος της εν λόγω εργασίας είναι να παρουσιάσουμε αναλυτικά το πως επηρέασε η κρίση την χώρα μας. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος θα υλοποιηθεί μια βιβλιογραφική ανασκόπηση, που θα παρουσιάζει στατιστικά στοιχεία για την οικονομία της χώρας μας πριν και μετά την κρίση.

ABSTRACT

The global financial downturn, which began in 2007 in the United States, began as a high-risk mortgage downturn and then spread to the EU and from there to the rest of the world. The recession, despite initial estimates, seemed to be much more serious than it seemed and eventually proved to be the biggest post-war international crisis.

In our country, as in several EU Member States, with long-standing financial issues and fiscal imbalances, a debt crisis has finally shown signs of a fiscal recession as well as a debt crisis. Our country is slowly falling into a state of inability to service the existing public debt and finance the current deficits.

The continuous downgrading of creditworthiness at the national level by the rating agencies, brought a large upward trend of lending rates, making them from one point and later prohibitive. From that moment our country did not have access to the international financial markets. All this had as a consequence the immediate risk of bankruptcy but also the stoppage of payments of the state of our country.

The actions of our country to regain credibility in world markets and in order to achieve a significant reduction in interest rates, led to the adoption of measures to reduce costs that failed to reverse the negative climate that had developed. That is why at that time our country asked for the support of the International Monetary Fund (IMF), the EU as well as the European Central Bank (ECB). All of them developed a common support mechanism. The aim of this work is to present in detail how the crisis affected our country. In order to achieve this goal, a bibliographic review will be implemented, which will present statistics for the economy of our country before and after the crisis.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ABSTRACT	3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΡΙΣΕΩΝ	9
1.1 Βασικές έννοιες	9
1.2 Χαρακτηριστικά οικονομικών κρίσεων	10
1.3 Στάδια	12
1.4 Αίτια	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	15
2.1 Εισαγωγή	15
2.2 Ιστορική εξέλιξη	17
2.3 Αίτια πρόσφατης κρίσης	22
2.4 Μέτρα και πολιτική αντιμετώπισης	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ	29
3.1 Ελληνική οικονομία	29
3.2 Προβλήματα ελληνικής οικονομίας	32
3.3 Η Ελλάδα στην Ευρωζώνη	33
3.4 Η κατάσταση πριν την κρίση	37
3.4.1 ΑΕΠ πριν την κρίση	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	45
4.1 Ιστορία και αίτια	45

4.2 Κρίση στην Ελλάδα και βασικά μεγέθη	49
4.3 Ελληνικό τραπεζικό σύστημα	56
4.4 Μνημόνια	58
4.5 Αποτελέσματα και αντιμετώπιση	59
4.6 Συνέπειες	62
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	68

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 2.1 : Εξέλιξη τιμών των κατοικιών στις ΗΠΑ	19
Εικόνα 2.2 : Πιστωτική επέκταση στις ΗΠΑ	20
Εικόνα 2.3 : Ποσοστό τραπεζικών οργανισμών οι οποίοι ανέφεραν πιο αυστηρά πιστωτικά κριτήρια στην ζώνη του Ευρώ	21
Εικόνα 3.1 : Ρυθμός μεγέθυνσης ΑΕΠ	30
Εικόνα 3.2 : Χρέος γενικής κυβέρνησης (% του ΑΕΠ)	31
Εικόνα 3.3 : Ιδιωτικό χρέος (% του ΑΕΠ)	35
Εικόνα 3.4 : Δημοσιονομικό και πρωτογενές ισοζύγιο (% του ΑΕΠ)	36
Εικόνα 3.5 : Εξέλιξη ποσοστών ανεργίας στην Ελλάδα για τον μήνα Νοέμβριο, πριν και μετά την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση	39
Εικόνα 4.1 : Η εξέλιξη του ΑΕΠ για την περίοδο του '96 έως και το 2006 στην χώρα μας (% ετήσια μεταβολή)	46
Εικόνα 4.2 : Το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών σαν επί τοις εκατό του ΑΕΠ	46
Εικόνα 4.3 : Ποσοστά ανεργίας κατά τα πρώτα χρόνια της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης στην χώρα μας	47
Εικόνα 4.4 : Δείκτης χρέους/ΑΕΠ	51
Εικόνα 4.5 : Πληθωρισμός πριν και μετά την κρίση	53
Εικόνα 4.6 : Εξέλιξη ανεργίας πριν και μετά την κρίση	54
Εικόνα 4.7 : Απασχολούμενοι και άνεργοι κατά την περίοδο της κρίσης	54
Εικόνα 4.8 : Εξέλιξη δεκαετών ομολόγων της χώρας μας πριν και μετά την κρίση	55
Εικόνα 4.9 : Εξέλιξη Δείκτη Χρηματιστηρίου της χώρας μας πριν και μετά την κρίση	56

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 3.1 : ΑΕΠ και μέση ετήσια μεταβολή ΑΕΠ για κάθε περιφέρεια και νομό	43
---	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παγκόσμια οικονομία όπως και η οικονομία της χώρας μας είναι εδώ και αρκετά χρόνια αντιμέτωπες με την πιο μεγάλη κρίση μετά την ολοκλήρωση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση, η οποία άρχισε από την αγορά στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης των ΗΠΑ στα μέσα της περιόδου του 2007 και μετατράπηκε άμεσα σε κρίση του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος ενώ άμεσα μεταφέρθηκε και στην πραγματική οικονομία.

Μια σειρά διαφορετικών καταστάσεων, που έως και πριν από 20 έτη φαινόταν απίθανο να γίνουν, οδήγησαν τους διεθνείς ρυθμούς ανάπτυξης σε ξαφνική καθοδική τάση ενώ την ίδια στιγμή εκτόξευσαν τα ποσοστά ανεργίας καθώς επίσης και την ανασφάλεια στο μεγαλύτερο ποσοστό των κρατών. Η έκταση, η τεράστια διάρκεια όπως επίσης και οι καθοριστικές επιπτώσεις της εν λόγω ύφεσης, οδήγησε σε μια διεξοδική μελέτη των αιτιών που την προκάλεσαν. Όπως έχουν δείξει αρκετές μελέτες αυτά τα χρόνια, τα βασικότερα αίτια ήταν πιο βαθιά και βρίσκονταν κυρίως στην καρδιά του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Όσο η ύφεση εξελισσόταν, η ένταση καθώς επίσης και η έκτασή της παρουσίαζαν συνεχή ανοδική τάση, υποχρεώνοντας με αυτόν τον τρόπο τις κυβερνήσεις όλων των κρατών, τις κεντρικές τράπεζες, τους επενδυτές, τις επιχειρήσεις, τους πελάτες κλπ να αναθεωρήσουν τις αντιλήψεις τους όπως επίσης και τις προσδοκίες που είχαν. Κατά την προσπάθεια άμεσης αντιμετώπισης όλων αυτών των προβλημάτων, πάρθηκαν αρκετά μέτρα που παλαιότερα δεν ήταν πιθανόν να εφαρμοστούν, όπως ήταν για παράδειγμα οι κρατικοποιήσεις των τραπεζικών οργανισμών κλπ.

Στη συνέχεια η κρίση πήρε τη μορφή κρίσης χρέους, χτυπώντας αρχικά την ζώνη του Ευρώ. Η χώρα μας ήταν από τα πρώτα κράτη τα οποία δέχθηκαν σοβαρά χτυπήματα αφού η παγκόσμια κρίση έβγαλε στην επιφάνεια την υπερχρέωση του δημοσίου μας αλλά και την τεράστια αδυναμία ελέγχου του διογκωμένου χρέους. Σε αυτό καθοριστικό ρόλο είχε παίξει και η είσοδος της χώρας μας στην ΕΕ, η ένταξή της στην ζώνη του Ευρώ όπως και η παγκοσμιοποίηση. Όλα αυτά είχαν τεράστιους

κινδύνους όχι μονάχα για την χώρα μας αλλά και για όλα τα κράτη τα οποία ασκούσαν την οικονομική πολιτική με βραχυχρόνια προοπτική, δίχως να εστιάζουν στους αυστηρούς μέσο-μακροπρόθεσμους περιορισμούς.

Οι παραπάνω κίνδυνοι ήταν εφικτό να μην υφίστανται εάν παλαιότερα υπήρχε αυξημένη δημοσιονομική πειθαρχία, συνετή εισοδηματική στρατηγική αλλά και διαρκή βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Οι κυριότεροι, όμως, παράμετροι οι οποίοι οδήγησαν την οικονομία της χώρας μας στα χνάρια ενός φαύλου κύκλου υπανάπτυξης κατά την περίοδο πριν την ύφεση ήταν η διαφθορά, το φαινόμενο της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής όπως επίσης και η μαύρη εργασία που δημιούργησαν ένα μεγάλο πλήγμα που είχε άμεση σχέση με την αναπτυξιακή εξέλιξη της οικονομίας της χώρας μας.

Γίνεται εύκολα αντιληπτό, επομένως, πως η ελληνική οικονομία αντιμετώπιζε χρόνια διαρθρωτικά ζητήματα τα οποία εν τέλει με την ύπαρξη της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης οδήγησαν σε τεράστια ελλείμματα αλλά και σε τεράστιο χρέος. Τα παραπάνω ελλείμματα, όπως ήταν για παράδειγμα και το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας, σε συνδυασμό με την οργανωτική ανεπάρκεια είχαν οδηγήσει σε καθοριστικές δημοσιονομικές ανισορροπίες.

Όλα αυτά τα προβλήματα καλούμαστε να αναλύσουμε σε αυτήν την εργασία. Στόχος μας είναι να μελετήσουμε διεξοδικά την οικονομία της χώρας μας πριν αλλά και μετά από την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση του 2007-2008. Για να επιτευχθεί ο συγκεκριμένος στόχος θα υλοποιηθεί μια βιβλιογραφική ανασκόπηση μέσα από διεθνείς, ελληνικές αλλά και διαδικτυακές πηγές.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΡΙΣΕΩΝ

1.1 Βασικές έννοιες

Το κυριότερο δεδομένο το οποίο οριοθετεί τον χαρακτήρα της εκάστοτε κοινωνίας είναι η μέθοδος με την οποία είναι οργανωμένη η οικονομική της ζωή. Η οργάνωση της εν λόγω ζωής κατά κύριο λόγο περιέχει διαφορετικούς θεσμούς όπως επίσης και μηχανισμούς, όπου βασίζεται και μέσα από τους οποίους υλοποιείται η παραγωγή των αγαθών, η διαδικασία της ανταλλαγής καθώς επίσης και της κατανάλωσής τους (Kolb, 2010).

Σε αρκετές περιπτώσεις, όμως, αδύναμες κοινωνίες έρχονται αντιμέτωπες με κρίσεις. Για τον όρο κρίση υφίστανται πολλοί και αλληλοσυγκρουόμενοι αρκετές φορές ορισμοί. Για πολλούς με αυτόν τον όρο σε ένα κοινωνικό πλαίσιο καλούμε την ύπαρξη μιας απειλής όπως επίσης και μιας αστάθειας, οι οποίες έχουν άρρηκτη σχέση με χρηματοοικονομικά, πολιτικά, στρατιωτικά είτε άλλα ζητήματα της κοινωνίας. Αναμενόμενο, επομένως, είναι πως μια τέτοια συνθήκη να επιφέρει καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας, καθώς δεν σχετίζεται μονάχα με την χρηματοοικονομική πλευρά αυτής της έννοιας (Μακρής, 2012).

Έρευνες όλα αυτά τα χρόνια αναφέρουν πως η εν λόγω έννοια της κρίσης έχει να κάνει με τις συνθήκες οι οποίες χαρακτηρίζονται από μια σημαντική απειλή, αβεβαιότητα όπως επίσης και την αίσθηση του επείγοντος. Από την άλλη μεριά, με τον όρο οικονομική κρίση καλούμε μια διαταραχή η οποία σχετίζεται με τις χρηματοπιστωτικές αγορές όπου, οι εσφαλμένες επιλογές και τα ζητήματα οικονομικού

κινδύνου διαρκώς παρουσιάζουν σημαντική ανοδική τάση. Αυτό έχει σαν συνέπεια να μην έχουν την ευχέρεια να διοχετεύσουν το κεφάλαιό τους σε παραγωγικές επενδύσεις είτε σε αποτελεσματικούς κλάδους (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Μια πιθανή κρίση αυτής της μορφής είναι δυνατόν να ανατρέψει την ισορροπία μιας οικονομίας και οι δείκτες της χρηματοοικονομικής μεγέθυνσης να έχουν μια διαρκή πτωτική τάση. Η οικονομική κρίση, γενικότερα, αφορά το ένα από τα δυο στάδια των οικονομικών αλλαγών σε έναν οικονομικό κύκλο και ειδικότερα αφορά το επίπεδο της καθόδου, δηλαδή αφορά την περίπτωση όπου η χρηματοοικονομική δράση είναι σε διαρκή μείωση (Bererd, 2016).

Συμπερασματικά, είναι εφικτό να ειπωθεί πως με τον όρο οικονομική κρίση αναφερόμαστε στο φαινόμενο όπου μια οικονομία έχει σαν βασικό της γνώρισμα τη συνεχή και σημαντική ελάττωση της οικονομικής της δράσης. Στην περίπτωση που αναφερόμαστε σε μια τέτοια δράση αναφερόμαστε σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη μιας σύγχρονης οικονομίας, όπως είναι για παράδειγμα η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδυτικές κινήσεις κλπ. Βάσει μελετών, ο κυριότερος δείκτης αυτής της δράσης είναι οι επενδυτικές κινήσεις που στην περίπτωση που αυξάνονται είτε μειώνονται, έχουν την ευχέρεια να παρασύρουν μαζί τους και τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη (Godby, 2013).

1.2 Χαρακτηριστικά οικονομικών κρίσεων

Ένα κράτος θεωρείται ότι είναι σε μια τέτοια κρίση στην περίπτωση στην οποία εμφανίζει έλλειψη ρευστότητας στις καθημερινές συναλλαγές, ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας εξαιτίας χαμηλότερου επιπέδου κατανάλωσης είτε αγοραστικής δύναμης καθώς επίσης και αδυναμία αποπληρωμής όλων των οικονομικών υποχρεώσεων (Kolb, 2010).

Επίσης, με το αρνητικό κλίμα το οποίο υφίσταται σε παρόμοιες περιόδους περιορίζονται σε μεγάλο βαθμό και οι επενδυτικές κινήσεις όπως επίσης και οι αγορές. Αυτό σημαίνει πως υλοποιείται διακράτηση πόρων, αλλά προκειμένου να φράσει ένα κράτος σε μια τέτοια κατάσταση θα πρέπει να υφίστανται ορισμένες αιτίες. Τα δυο

κυριότερα είδη κρίσεων είναι οι οικονομικές και οι χρηματοοικονομικές κρίσεις (Bemavent, 2016).

Οι πρώτες εξ αυτών έχουν σαν βασικό τους γνώρισμα αρκετά και σημαντικά ζητήματα κυρίως σε ό,τι έχει να κάνει με το ισοζύγιο πληρωμών, που πολλές φορές είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε πιέσεις κατά του νομίσματος, καθοριστική καθοδική τάση της καταναλωτικής ζήτησης είτε των επενδυτικών κινήσεων των επιχειρήσεων, αύξηση των ποσοστών ανεργίας καθώς επίσης και καθοδική τάση των εισροών. Τις περισσότερες φορές η κρίση αυτής της μορφής συνδυάζεται και με αισθητή ανοδική τάση της αβεβαιότητας στις χρηματοοικονομικές αγορές είτε με καθοδική τάση των τιμών των μετοχών, των ομολόγων είτε σε αρκετές περιπτώσεις και της ισοτιμίας του εγχώριου νομίσματος (Manasse and Katsikas, 2017).

Από την άλλη μεριά, οι δεύτερες εξ αυτών έχουν προέλευση στην αρχή από τον χρηματοοικονομικό κλάδο είτε τον επηρεάζουν, και συνδυάζονται πολλές φορές με την αισθητή ανοδική τάση της αβεβαιότητας στις χρηματοοικονομικές αγορές και καθοδική τάση των τιμών των μετοχών είτε των ομολόγων. Είναι εφικτό να επιφέρουν αρκετές δυσκολίες για τους τραπεζικούς οργανισμούς είτε τα συστήματα πληρωμών, δημιουργώντας τεράστια ζητήματα στην οικονομική δράση. Μια σημαντική κρίση, όποιας μορφής και να είναι, πολλές φορές συνδυάζεται από βαθιά ύφεση, αθετήσεις οφειλών είτε ακόμα και ξαφνικό σταμάτημα της ροής διεθνών κεφαλαίων (Μακρής, 2012).

Τα βασικότερα γνωρίσματα μιας οικονομικής κρίσης είναι εφικτό να βοηθήσουν τους ερευνητές να ξεχωρίσουν το φαινόμενο στις αρχικές του φάσεις και να λάβουν όσα μέτρα χρειάζονται με απώτερο στόχο την άμεση αντιμετώπισή του. Βάσει μελετών τα κυριότερα γνωρίσματα μιας τέτοιας κρίσης είναι τα υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικής αβεβαιότητας και κινδύνου και οι καθοριστικές αλλαγές που σχετίζονται με τις συνθήκες της αγοράς (Christodoulakis, 2015).

Εξίσου σημαντικά γνωρίσματα αυτής της μορφής, όμως, είναι οι διαταραχές στην εύρυθμη δράση της κοινωνίας (όπως είναι για παράδειγμα απεργίες, διαδηλώσεις κλπ) καθώς επίσης και η οικονομική ανισορροπία η οποία αναπτύσσεται σε συνδυασμό με την εξασθένηση των χρηματοοικονομικών παραμέτρων λόγω απροσδόκητων

καταστάσεων που μπορεί να υπάρξουν σε εθνικό είτε ακόμα και σε διεθνές επίπεδο (πχ πολιτικά ζητήματα, πόλεμοι κλπ) μ (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

1.3 Στάδια

Η εκάστοτε κρίση αυτού του είδους έχει διαφορετικές φάσεις. Η πρώτη φάση καλείται φάση των πρόδρομων συμπτωμάτων. Στη συγκεκριμένη φάση παρουσιάζονται οι αρχικές ενδείξεις της ύφεσης. Πιθανόν, να είναι μια σημαντική χρονική περίοδος προκειμένου να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, με κυριότερο σκοπό την αναστροφή του κλίματος (Kolb, 2010).

Η επόμενη φάση αφορά την εκδήλωση και την κορύφωση αυτής της δύσκολης κατάστασης. Σε αυτήν την φάση, πλέον, παρουσιάζονται τα κυριότερα γνωρίσματα των κρίσεων. Στην εν λόγω φάση, η οικονομία όπως επίσης και η κοινωνία τείνουν να διαμορφώσουν αντίστοιχες συμπεριφορές, που να σηματοδοτούν μελλοντικές μεταβολές στις δομές.

Στη συνέχεια υφίσταται η φάση των συνεπειών οι οποίες δημιουργούν τεράστια ζητήματα στην οικονομία στο σύνολό της. Τέλος, υφίσταται η φάση της επίλυσης και της ομαλοποίησης όπου η οικονομία έρχεται ξανά σε επίπεδα ισορροπίας, αν και συνήθως δεν είναι τα ίδια με τα προηγούμενα χρόνια. Μερικά εξίσου καθοριστικά γνωρίσματα αυτών των καταστάσεων είναι τα ζητήματα ρευστότητας σε εταιρίες, οργανισμούς, τραπεζικά ιδρύματα κλπ, ο περιορισμός κύκλου εργασιών και κέρδους των εταιριών, η αισθητή μείωση του προσωπικού και η ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας, η ελάττωση του ΑΕΠ και της κατανάλωσης, η πτώχευση αρκετών εταιριών, η ανοδική τάση του δημοσίου ελλείμματος καθώς επίσης και τα υψηλότερα επίπεδα οφειλών (Zestos, 2015).

1.4 Αίτια

Οι κυριότερες αιτίες οι οποίες είναι πιθανόν να οδηγήσουν ένα κράτος σε μια οικονομική κρίση είναι αρκετές και διαφορετικές, σύμφωνα με τα γνωρίσματα της εκάστοτε εποχής. Πιθανά αίτια μπορεί να είναι οι χρηματιστηριακές αξίες, οι κοινωνικές ανισότητες, η διεθνής συγκέντρωση του πλούτου (είτε όπως καλείται διαφορετικά η ολιγοπωλία), οι εθνικοί είτε οι διεθνείς πόλεμοι καθώς επίσης και η μη ελεγχόμενη δανειοδότηση (Kedar-Levy, 2015).

Στην περίπτωση όπου ένα κράτος είναι σε μια τέτοια κατάσταση αρκετά πράγματα μεταβάλλονται ενώ την ίδια στιγμή δεν γνωρίζουμε πως θα εξελιχτεί η συγκεκριμένη κατάσταση αφού όλα αυτά τις περισσότερες φορές οριοθετούνται από τις κοινωνίες δυνάμεις (όπως είναι για παράδειγμα οι φορείς, ο λαός και οι πράξεις του, οι πολιτικοί κλπ) (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Τα μέτρα τα οποία θα ληφθούν σε αυτές τις περιπτώσεις έχουν άμεση σχέση από τις παραπάνω δυνάμεις. Ακόμα, μια εξίσου καθοριστική παράμετρος η οποία επιφέρει σημαντικές επιρροές και επιδράσεις στην οικονομία ενός κράτους είναι οι νόμοι της αγοράς, όπως είναι για παράδειγμα οι νόμοι της προσφοράς και της ζήτησης. Σύμφωνα με το πόσο ισχυρή είναι μια οικονομία, είτε πρόκειται για διεθνή είτε για τοπική, είναι δυνατόν να επέμβει και να αναπτύξει πιο μικρά είτε ακόμα και πιο μεγάλα ζητήματα (Μακρής, 2012).

Με αυτόν τον τρόπο η εκάστοτε κρίση έχει τα δικά της γνωρίσματα, όπως είναι για παράδειγμα το μέγεθος, οι απώλειες, οι ανακάμψεις είτε ακόμα και το πως είναι πιθανόν να επηρεάσει αρκετούς και διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας. Βάσει μελετών οι κυριότερες αιτίες των κρίσεων κάθε μορφής είναι διαφορετικές και εξαιρετικά σύνθετες. Κάποιες εξ αυτών είναι τα μη ισχυρά εγχώρια χρηματοοικονομικά συστήματα, οι τεράστιες εξωτερικές είτε εσωτερικές ανισορροπίες (όπως είναι για παράδειγμα τα ελλείμματα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών κλπ), τα υψηλότερα επίπεδα εξωτερικού και δημόσιου χρέους, τα επιτόκια σε απρόσφορα επίπεδα, οι φυσικές καταστροφές καθώς επίσης και οι ξαφνικές και αισθητές ανοδικές τάσεις των τιμών καθοριστικών ειδών (όπως είναι πχ τα φαγητά, τα φάρμακα, το πετρέλαιο κλπ) (Godby, 2013).

Εξωγενείς παράμετροι, από φυσικές καταστροφές μέχρι και δυσμενείς αλλαγές στους όρους εμπορίου είτε η καθοδική τάση της ζήτησης στο εξωτερικό, είναι διαδεδομένα αίτια οικονομικών ζητημάτων, κυρίως σε ό,τι έχει να κάνει με κράτη με χαμηλότερες εισροές τα οποία έχουν στην διάθεσή τους λιγότερες δυνατότητες με στόχο να επενδύσουν σε δράσεις πρόληψης κρίσεων και έχουν άμεση εξάρτηση από την περιορισμένη ποικιλία εξαγωγικών δράσεων (τις περισσότερες φορές πρώτων υλών) (Kedar-Levy, 2015).

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

2.1 Εισαγωγή

Η χρεοκοπία στα τέλη της περιόδου του 2008 ενός από τους πιο μεγάλους και σημαντικούς τραπεζικούς οργανισμούς στην Αμερική της Lehman Brothers, αποτέλεσε την αφετηρία της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης ενώ έφερε στην επιφάνεια το πόσο ευάλωτες ήταν όλες οι χρηματοπιστωτικές αγορές σε συνθήκες ύφεσης. Οι συνέπειες έγιναν αντιληπτές κατευθείαν και αισθητές σε διεθνές επίπεδο, από τις ΗΠΑ μέχρι και την Νότια Κορέα όπως επίσης και την Ιρλανδία είτε την Ουγγαρία και την χώρα μας, παρουσιάζοντας αρνητικά χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης (Μιχαλοπούλου, 2014).

Την περίοδο του 2008 ήταν η χειρότερη χρονιά για τις χρηματαγορές από την περίοδο του '31 αναπτύσσοντας τεράστια κλίμα αβεβαιότητας για τις οικονομίες σε διεθνές επίπεδο. Η αισθητή ελάττωση της παραγωγικής δράσης όπως επίσης και της κατανάλωσης ήταν διάχυτα παντού. Οι τραπεζικοί οργανισμοί εκείνη την περίοδο δεν παρείχαν δάνεια, οι εταιρίες δεν υλοποιούσαν επενδυτικές κινήσεις ενώ οι πελάτες δεν ξόδευαν (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Η ύφεση εκείνης της περιόδου δημιούργησε τεράστια προβλήματα στις ΗΠΑ αλλά και στην ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, οι 630 χιλιάδες απολύσεις σε μηνιαία βάση στις ΗΠΑ και οι 8,5 εκατομμύρια θέσεις απασχόλησης οι οποίες είχαν χαθεί στην ΕΕ την περίοδο του 2009-2010, σε σχέση με τις 9,5 εκατομμύρια θέσεις εργασίας που αναπτύχθηκαν την περίοδο του 2006 έως και το 2008, έδειχναν τις τεράστιες ανησυχίες

των φορέων άσκησης της χρηματοοικονομικής πολιτικής με απώτερο στόχο την οικονομική εξέλιξη των παραπάνω σχηματισμών (Kedar-Levy, 2015).

Στις αρχές της περιόδου του 2009 εντοπίστηκε μια ισχυρή διεθνή κρίση που επέφερε καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις σε ολόκληρη την ΕΕ όπως επίσης και σε αρκετές ακόμα μεγάλες αναπτυγμένες είτε αναπτυσσόμενες οικονομίες. Οι προβλέψεις εκείνης της περιόδου που αφορούσαν την ανάπτυξη των οικονομιών αναθεωρούνταν διαρκώς προς τα κάτω και το σημείο ανάκαμψης από την κρίση μετατοπιζόταν ολοένα και πιο μακριά (Bererd, 2016).

Εκείνη την περίοδο υπήρχαν διαρκείς ενέργειες με στόχο τον συντονισμό των δράσεων καθώς επίσης και την βέλτιστη εφικτή καταπολέμηση της χρηματοοικονομικής ύφεσης, τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Εκείνη την περίοδο ένα ποσό που ξεπερνούσε τα 10 τρις δολάρια είχε δεσμευτεί, έτσι ώστε να αναθερμάνουν το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αρκετές εκατοντάδες δις δολάρια είχαν δεσμευτεί για δέσμες χρηματοοικονομικών κινήτρων (Christodoulakis, 2015).

Οι παραπάνω κινήσεις πραγματοποιούνταν με καθορισμένα οικονομικά δεδομένα και είχαν άρρηκτη σχέση με μεθόδους πρόληψης μιας τεράστιας διεθνούς οικονομικής κρίσης η οποία σιγά-σιγά θα οδηγούσε σε οικονομική ύφεση. Τα πρώτα χρόνια της ύφεσης, ο όγκος των συναλλαγών ήταν σε σημαντική καθοδική τάση ενώ από την άλλη μεριά τα ποσοστά ανεργίας παρουσίαζαν συνεχή ανοδική τάση σε παγκόσμιο επίπεδο (Bemavent, 2016).

Η πιο μεγάλη απώλεια θέσεων απασχόλησης με καθοριστική διαφορά από τις υπόλοιπες ήταν στην Αγγλία ενώ ακολουθούσαν η Πολωνία, η Γερμανία, η Γαλλία καθώς επίσης και η Τσεχία. Η συγκεκριμένη δύσκολη κατάσταση, όμως, άρχισε να πλήττει και την πραγματική οικονομία της χώρας μας. Αυτό είχε σαν συνέπεια να υπάρξουν αρνητικές συνέπειες που είχαν να κάνουν με την απασχόληση, τις εργασιακές σχέσεις, την κοινωνική προστασία καθώς επίσης και την μισθωτή εργασία (Μιχαλοπούλου, 2014).

2.2 Ιστορική εξέλιξη

Την περίοδο του 2008 εξερράγη μια χρηματοοικονομική βόμβα η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μεταβολή των ισχυουσών ισορροπιών ενώ παράλληλα επέφερε καινούρια δεδομένα στη διεθνή οικονομία. Με αυτόν τον τρόπο αναπτύχθηκαν καινούριες συνθήκες, που μόνο θεωρητικά αντιμετωπίζονταν μέχρι εκείνη την περίοδο από τους ανά τον κόσμο ερευνητές (Bererd, 2016).

Η δομή των ζητημάτων όπως επίσης και οι συνέπειες θύμιζαν σε μεγάλο βαθμό την κρίση της περιόδου του '29, παρά την ραγδαία τεχνολογική αλλά και κοινωνική εξέλιξη της σημερινής εποχής. Η ύφεση η οποία άρχισε από τις ΗΠΑ και μεταδόθηκε σε ολόκληρο τον πλανήτη, έχει άμεση σχέση με την έννοια του κέρδους. Είναι γεγονός πως πριν από το ξεκίνημα αυτής της ύφεσης κυριαρχούσε ένα κλίμα ευδαιμονίας στη διεθνή οικονομία (Manasse and Katsikas, 2017).

Την περίοδο του 2002 μέχρι και το 2007 υπήρξε η πιο υψηλή μέση διεθνής ανάπτυξη των τελευταίων δεκαετιών. Την περίοδο του 2007 το μέγεθος της διεθνούς χρηματοοικονομικής δράσης ξεπέρασε τα 55,5 τρισεκατομμύρια δολάρια, δηλαδή σχεδόν 24% πιο υψηλή σε σταθερές τιμές συγκριτικά με την περίοδο του 2000. Τεράστια ασιατικά κράτη, όπως ήταν για παράδειγμα η Κίνα και η Ιαπωνία τα τελευταία έτη, λόγω της γρήγορης εκβιομηχάνισης, του χαμηλότερου κόστους εργασίας όπως επίσης και της συντήρησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας των εθνικών τους νομισμάτων σε χαμηλότερα επίπεδα, εμφάνιζαν υψηλότερα ποσοστά αποταμίευσης όπως επίσης και πλεονάσματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών τους (Godby, 2013).

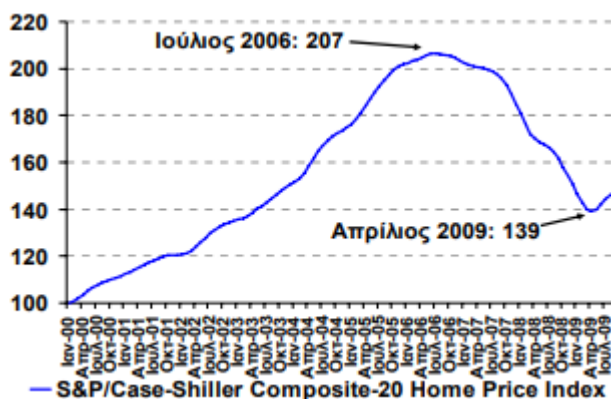
Ως επί το πλείστον η Κίνα κατάφερε να έχει μια σημαντική οικονομική μεγέθυνση διαμέσου των εξαγωγικών δράσεων που είχε με βιομηχανικά προϊόντα. Οι συγκεκριμένες δράσεις σταδιακά οδήγησαν σε μεγάλα πλεονάσματα του εμπορικού της ισοζυγίου, που παρόλα αυτά δεν τροφοδότησαν την εγχώρια ζήτηση αλλά τοποθετήθηκαν σε ομόλογα αναπτυγμένων κρατών μελών της ΕΕ. Έτσι, έφευγαν κεφάλαια από τα κράτη με πλεονάσμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, κάτι που τις περισσότερες φορές αφορούσε τις ΗΠΑ (Christodoulakis, 2015).

Η τεράστια αυτή ρευστότητα η οποία εντοπίστηκε στην Αμερική από το ξεκίνημα της περιόδου του 2000 από τη μεγάλη εισροή κεφαλαίων, ενισχύθηκε σε μεγάλο βαθμό και από την απόφαση της FED να ελαττώσει αισθητά το πραγματικό επιτόκιο στο ιστορικά χαμηλό 1% που συντηρήθηκε μέχρι και την περίοδο του 2003. Η απαίτηση του κέρδους επένδυσης των εισρεόμενων κεφαλαίων στους τραπεζικούς οργανισμούς, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην γενικότερη χαλαρότητα των προϋποθέσεων σύμφωνα με τις οποίες παρέχονταν δανεισμοί σε ιδιώτες είτε ακόμα και σε οργανισμούς (Zestos, 2015).

Οι δανειολήπτες τις περισσότερες φορές είχαν την ευχέρεια να λάβουν μακροπρόθεσμους δανεισμούς καταβάλλοντας ιδιαίτερα χαμηλά πραγματικά επιτόκια, που με αυτόν τον τρόπο ενθάρρυναν τον επιπλέον δανεισμό. Μέσα στο παραπάνω κλίμα της διαρκούς ροής κεφαλαίων προς τους τραπεζικούς οργανισμούς των ΗΠΑ και τη διαρκή ανοδική τάση του ανταγωνισμού μεταξύ αυτών των οργανισμών, εφαρμόστηκαν καινούριες τακτικές που κατά κύριο λόγο αφορούσαν τον κλάδο της στεγαστικής πίστης (Kolb, 2010).

Για αυτόν τον λόγο δημιουργήθηκε μια ιδιαίτερα κατηγορία στεγαστικών δανεισμών, που καλούνταν *subprime* που την περίοδο του 2007 έφταναν το 40% ενώ την περίοδο του 2000 ήταν στο 23% επί του συνόλου των στεγαστικών δανεισμών των ΗΠΑ. Επί της ουσίας αφορούσαν δανεισμούς οι οποίοι παρέχονταν δίχως εγγυήσεις, σε οικογένειες με εξαιρετικά χαμηλή πιστοληπτική ευχέρεια (Manasse and Katsikas, 2017).

Εκείνη την περίοδο προσφέρονταν δάνεια ακόμη και σε ανθρώπους οι οποίοι δεν είχαν εργασία και ήταν δίχως περιουσιακά στοιχεία. Όταν οι παραπάνω δανειολήπτες δεν κατάφεραν εν τέλει να αποπληρώσουν αυτά τα δάνεια, οι τραπεζικοί οργανισμοί έμειναν με τα προσημειωμένα ακίνητα, που ήταν σημαντικό να πουλήσουν. Με αυτόν τον τρόπο υπήρξαν πάρα πολλές κατασχέσεις ενώ την ίδια στιγμή αυξήθηκαν οι πλειστηριασμοί και επιταχύνθηκε η καθοδική τάση των τιμών ακινήτων (κάτι το οποίο στην αρχή αφορούσε μόνο τις ΗΠΑ) (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Εικόνα 2.1 : Εξέλιξη τιμών των κατοικιών στις ΗΠΑ (Κολλίντζας και συν., 2009)

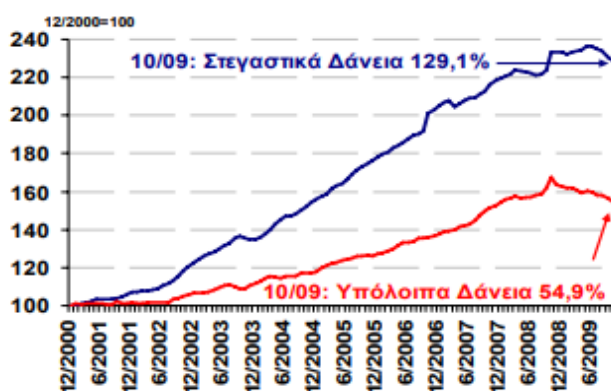
Έτσι υπήρξε διαρκής ώθηση των τραπεζικών οργανισμών στο να λειτουργήσουν με ηθική ανευθυνότητα. Οι συγκεκριμένοι οργανισμοί μετέτρεψαν τα παραπάνω δάνεια σε ομόλογα που κατά κύριο λόγο βασίζονταν σε εγγυημένες υποχρεώσεις χρέους. Αυτό σημαίνει πως βασίζονταν στις προσδοκίες απολαβής των δανειακών χρεών που θα επέφερε τεράστιο κέρδος (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Την ίδια ώρα, όμως, υπήρξε τεράστιο ρίσκο το οποίο κρυβόταν στα δάνεια τα οποία είχαν ήδη δοθεί. Πουλώντας τα εν λόγω ομόλογα και μεταθέτοντας τον κίνδυνο στους αγοραστές διασφάλιζαν σε μεγάλο βαθμό την ρευστότητα, που σταδιακά χρησιμοποιούσαν με κυριότερο σκοπό την παροχή καινούριων δανεισμών αυτής της μορφής. Με απώτερο στόχο να καταφέρουν να αντισταθμίσουν τον κίνδυνο, οι παραπάνω οργανισμοί ανέπτυξαν παράγωγα οικονομικά αγαθά τα οποία διαμέσου συμβολαίων διασφάλιζαν όσους είχαν επενδύσει στα παραπάνω ομόλογα (όπως ήταν για παράδειγμα ασφαλιστικές κλπ) (Μακρής, 2012).

Οι συγκεκριμένες καταβολές είχαν άμεση σχέση με καθορισμένες απαιτήσεις (αποζημιώσεις) των επενδυτών. Οι τραπεζικοί οργανισμοί τιτλοποιούσαν και τις παραπάνω απαιτήσεις ενώ ταυτόχρονα τις πουλούσαν σε άλλους επενδυτές αναπτύσσοντας με αυτόν τον τρόπο μια δευτερογενή αγορά ομολόγων. Αυτό είχε σαν συνέπεια να αναπτυχθούν τα ασφαλιστικά έναντι του κινδύνου αθέτησης πληρωμών, που είχαν τη δυνατότητα να απαλλάξουν τον κάτοχο των παραπάνω ομολόγων από τον

πιστωτικό κίνδυνο που μεταφέρθηκε πλέον στον εκδότη του ασφαλίστρου (Kedar-Levy, 2015).

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να σημειωθεί πως η παραπάνω αγορά δρούσε δίχως κανέναν απολύτως έλεγχο καθώς επίσης και με μηδενική διαφάνεια. Εάν υπήρχε η υπόνοια είτε η εκτίμηση πως ένας εκδότης ομολόγου θα δυσκολευόταν να το πληρώσει, τότε η τιμή του ασφαλίστρου παρουσίαζε αισθητή ανοδική τάση. Οι επενδυτές των ασφαλίστρων που κέρδιζαν υψηλότερες αποδόσεις έπρεπε να αποζημιώσουν τους αγοραστές των τιτλοποιημένων δανεισμών σε περίπτωση επισφάλειας (Μιχαλοπούλου, 2014).

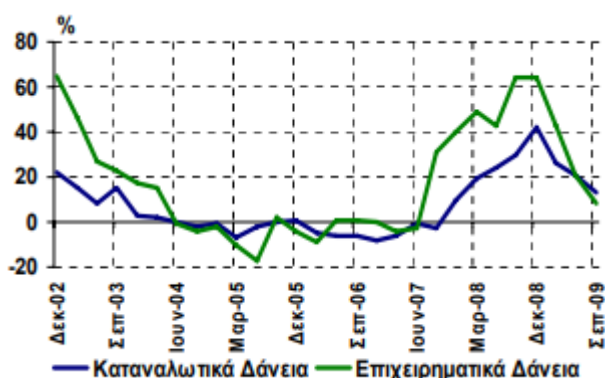
Εικόνα 2.2 : Πιστωτική επέκταση στις ΗΠΑ (Κολλίντζας και συν., 2009)

Αυτό σήμαινε πως ένας τραπεζικός οργανισμός μετέθετε τον κίνδυνο σε έναν άλλον οργανισμό αυτής της μορφής, καθώς υποσχόταν πιο υψηλές αποδόσεις. Παράλληλα, υπήρχαν οργανισμοί οι οποίοι ασφάλιζαν ομόλογα όπως επίσης και δανεισμούς, ενώ την ίδια στιγμή είχαν αναπτύξει και παράγωγα αγαθά με κυριότερο στόχο να διασφαλίζονται όσοι ασφάλιζαν τους κινδύνους άλλων (Christodoulakis, 2015).

Οι πρώτες δυσκολίες έκαναν γρήγορα την εμφάνισή τους. ενώ οι τιμές των ακινήτων στην Αμερική είχαν παρουσιάσει σημαντική ανοδική τάση (μέχρι και 125%) στα μέσα της περιόδου του 2007, την ίδια στιγμή ξεκίνησαν και οι πρώτες αμφιβολίες σε ό,τι είχε να κάνει με την φερεγγυότητα των προβληματικών τραπεζικών αγαθών.

Εκείνη την περίοδο ξεκίνησε και η αναστροφή στην τάση των τιμών των ακινήτων (Zestos, 2015).

Γενικότερα, είναι καθοριστικό να επισημανθεί πως εκείνη την περίοδο η αγορά των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών ξεκίνησε να καταρρέει, καθώς οι εν λόγω οργανισμοί είχαν εκτεθεί σε σύνθετα δομημένα αγαθά, η αξιοπιστία των οποίων είχε λανθασμένα επιβεβαιωθεί. Η διαρκής ανοδική τάση των δανείων από τους τραπεζικούς οργανισμούς με στόχο την αγορά σπιτιών από υπαλλήλους με παγωμένους μισθούς, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη συνεχή ανοδική τάση των τιμών των ακινήτων. Αυτό ήταν κάτι το οποίο έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανοδική τάση των δανεισμών, με επίπτωση να αναπτυχθεί ένας φαύλος κύκλος ο οποίος εξακολουθεί να υφίσταται δίχως τέλος (Bemavent, 2016).

Εικόνα 2.3 : Ποσοστό τραπεζικών οργανισμών οι οποίοι ανέφεραν πιο αυστηρά πιστωτικά κριτήρια στην ζώνη του Ευρώ (Κολλίντζας και συν., 2009)

Στα παραπάνω προστέθηκε και η τραπεζική τακτική της μετατροπής των οφειλών σε παράγωγα, που σταδιακά οι δημιουργοί τους τα πουλούσαν, διαχέοντας με αυτόν τον τρόπο τον κίνδυνο σε διεθνή κλίμακα. Αυτό ήταν κάτι το οποίο δημιούργησε τεράστια προβλήματα. Στο ξεκίνημα της περιόδου του 2008, η Bear Stearns, ένας από τους πιο μεγάλους επενδυτικούς τραπεζικούς οργανισμούς στην Αμερική, εξαγοράστηκε από την J.P. Morgan, με κυριότερο στόχο να καταφέρει να αποφύγει από την χρεοκοπία. Τον Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς η ύφεση κορυφώθηκε με την

κατάρρευση του επενδυτικού τραπεζικού οργανισμού Lehman Brothers ενώ στη συνέχεια υπήρξαν και κρατικοποιήσεις τραπεζικών οργανισμών (Manasse and Katsikas, 2017).

Η εξάπλωση αυτών των προβλημάτων ήταν ραγδαία και γρήγορα έφτασε στην Ευρώπη, με πρώτο θύμα τον επενδυτικό τραπεζικό οργανισμό Northern Rock της Μεγάλης Βρετανίας, που κρατικοποιήθηκε με βασικότερο στόχο την αποφυγή της κατάρρευσης. Στη συνέχεια αρνητικές συνέπειες εντοπίστηκαν στην Ισλανδία ενώ ξεκίνησε τεράστια ανησυχία και πανικός σε αρκετά κράτη, με συνέπεια να υπάρξει πάγωμα των διατραπεζικών αγορών (Μακρής, 2012).

2.3 Αίτια πρόσφατης κρίσης

Ένα από τα πρώτα αίτια που θα πρέπει να αναφερθούν είναι η υπερβολική χρήση καινούριων τίτλων, που εστίαζαν στα βασικά γνωρίσματα των στεγαστικών δανείων σε συνδυασμό με την υπερβολική χρήση δανειακών κεφαλαίων. Με τον όρο τιτλοποίηση καλούμε το σύστημα μετακίνησης στεγαστικών δανείων από τον ισολογισμό των τραπεζικών οργανισμών προς τους ισολογισμούς άλλων ιδρυμάτων, που διαδραμάτιζαν τον ρόλο του διαμεσολαβητή αναλαμβάνοντας το ρίσκο όλων αυτών των αγαθών (Petraakis, 2011).

Τα καινούρια αγαθά αυτών των οργανισμών αντικαταστάθηκαν από μετρητά, που είχε την ευχέρεια να χρησιμοποιήσει από την αρχή ο τραπεζικός οργανισμός με απώτερο στόχο την παροχή καινούριων δανείων. Αυτό είχε αναπτύξει δυο καθοριστικά ζητήματα. αρχικά, αφαίρεση από τον τραπεζικό οργανισμό τη δράση της πιστοληπτικής ευχέρειας των πελατών. Παράλληλα, όμως, οι οργανισμοί οι οποίοι μεσολαβούσαν και οι οποίοι είχαν στην κατοχή τους τα τιτλοποιημένα δάνεια, τα χρηματοδοτούσαν εκδίδοντας εταιρικά ομόλογα (Pagoulatos, 2014).

Μια εξίσου σημαντική αιτία είχε να κάνει με την πλημμελή διαβάθμιση πιστοληπτικού κινδύνου ομολόγων ελαττωμένης διασφάλισης. Τα συγκεκριμένα εταιρικά ομόλογα αγοράζονταν, σε κύρια βάση, από θεσμικούς επενδυτές (όπως ήταν για παράδειγμα συνταξιοδοτικά είτε ασφαλιστικά προγράμματα κλπ). Παρά το γεγονός

αυτό, όμως, οι επενδυτικοί τραπεζικοί οργανισμοί οι οποίοι τα είχαν εκδώσει, κατόρθωσαν να πείσουν τους οργανισμούς αξιολόγησης να βαθμολογήσουν πολύ υψηλά τα εν λόγω αγαθά (Αδαμπάση, 2012).

Αυτό, όμως, ήταν μια εσφαλμένη βαθμολόγηση και επέφερε ηθικούς κινδύνους. Επί της ουσίας, οι επενδυτές δεν ενημερώθηκαν σωστά σε ό,τι είχε να κάνει με το ρίσκο των ομολόγων που είχαν αγοράσει. Με απώτερο σκοπό την βέλτιστη εφικτή εξασφάλισή τους, αγόρασαν ορισμένα συμβόλαια προστασίας αντί για κινδύνου χρεοκοπίας. Το πρόβλημα σε όλο αυτό ήταν πως τα πιο πολλά εξ αυτών είχαν εκδοθεί από μια ασφαλιστική επιχείρηση, που δεν είχε την ευχέρεια να ανταπεξέλθει αποδοτικά στη συλλογική απαίτηση των καταναλωτών, από μια πιθανή χρεοκοπία των εν λόγω ομολόγων (Βαρουφάκης και συν. 2011).

Εξίσου καθοριστική αιτία αυτής της μορφής ήταν το σύστημα αμοιβών στον χρηματοπιστωτικό κλάδο. Οι τεράστιες αμοιβές των μελών του συγκεκριμένου κλάδου τους ωθούσε να εστιάζουν περισσότερο στο βραχυπρόθεσμο κέρδος και όχι τόσο στην επίτευξη των μακροπρόθεσμων σκοπών τους. Αυτό είχε σαν βασικότερη συνέπεια να μην υπάρξει καμία απολύτως φροντίδα για τις μελλοντικές συνέπειες (Kolb, 2010).

Μια άλλη αιτία ήταν το γεγονός πως την περίοδο του '99 με την κατάργηση του νομοθετικού πλαισίου Glass Steagall εφαρμόστηκε το δόγμα της αυτό-ρύθμισης των επενδυτικών τραπεζικών οργανισμών. Παράλληλα, όμως, εκείνη την περίοδο είχε αναπτυχθεί η σκέψη πως η κεντρική τράπεζα δεν θα άφηνε όλους αυτούς τους οργανισμούς να καταρρεύσουν, κάτι το οποίο εν τέλει έγινε (Manasse and Katsikas, 2017).

Επί της ουσίας όλοι οι λόγοι που αναφέρθηκαν παραπάνω, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην δημιουργία της κρίσης και επέφεραν αλυσιδωτές αντιδράσεις. Το ξεκίνημα της ύφεσης είχε να κάνει με την αισθητή ανοδική τάση της προσφοράς στην αγορά ακινήτων, κάτι το οποίο επέφερε την τεράστια καθοδική τάση των τιμών τους και είχε σαν συνέπεια την αρνητική θέση των δανειοληπτικών στεγαστικών δανείων (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Συμπερασματικά, από όσα αναφέρθηκαν σε αυτήν την ενότητα αλλά και σε υπόλοιπη την εργασία μέχρι τώρα θα μπορούσαμε να πούμε πως τα κυριότερα αίτια

αυτής της κρίσης ήταν η υπερβολική χρήση δανειακών κεφαλαίων, η τεράστια διαβάθμιση πιστοληπτικού κινδύνου, οι μεγάλες αμοιβές των στελεχών του χρηματοπιστωτικού κλάδου, τα κίνητρα για αλόγιστη χορήγηση στεγαστικών δανείων δίχως να υφίσταται καμία απολύτως εξάρτηση από τον πιστοληπτικό κίνδυνο καθώς επίσης και τα στεγαστικά δάνεια για αγορά κατοικίας δίχως τον ενεργό ρόλο των δανειοληπτών (Μιχαλοπούλου, 2014).

2.4 Μέτρα και πολιτική αντιμετώπισης

Την περίοδο όπου η κρίση του 2008 χτύπησε την Wall Street, ο διεθνής μέχρι τότε καθισχυασμός δέχτηκε τεράστιο πλήγμα, παρά τους έως τότε ισχυρισμούς των Ευρωπαίων πως η ύφεση δεν θα έφτανε μέχρι την Ευρώπη και πως οι τραπεζικοί οργανισμοί της ΕΕ δεν είχαν εκτεθεί καθόλου σε κανέναν κίνδυνο αυτής της μορφής. Η στενή, όμως, σχέση των χρηματοπιστωτικών αγορών της ΕΕ, η αλληλεξάρτηση των αγορών αγαθών και υπηρεσιών, οι υψηλότερες άμεσες επενδύσεις όπως επίσης και οι κοινές επιχειρηματικές δράσεις και αλυσίδες αποτέλεσαν το κυριότερο μέσο μετάδοσης της ύφεσης και στην ζώνη του ευρώ (Τσουλφίδης, 2017).

Στην αρχή, η ύφεση δημιούργησε τεράστια ζητήματα σε αρκετά και διαφορετικά εθνικά χρηματοπιστωτικά συστήματα. Τα πιο πολλά προβλήματα δημιουργήθηκαν στους τραπεζικούς οργανισμούς των κρατών με συγκριτικά πιο μεγάλη σχέση με τους τραπεζικούς οργανισμούς των ΗΠΑ, όπως ήταν δηλαδή η Ιρλανδία, η Γερμανία, η Αγγλία κλπ (Ξενάκης, 2013).

Στη συνέχεια, η κρίση επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις πραγματικές οικονομίες εξαιτίας της αισθητής ελάττωσης του διεθνούς εμπορίου αλλά και των επενδυτικών κινήσεων, της περιστολής της ενεργούς ζήτησης καθώς επίσης και της περιοριστικής πιστοδοτικής πολιτικής των περισσότερων τραπεζικών οργανισμών. Επίσης, σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί πως με την κατάρρευση των καταναλωτικών αγορών των ΗΠΑ όπως επίσης και του συστήματος ανακύκλωσης πλεονασμάτων, η ΕΕ όχι μονάχα έχασε μια καθοριστική πηγή ζήτησης για τα αγαθά της, αλλά κατάλαβε και πως οι ίδιοι οι τραπεζικοί οργανισμοί της είχαν δεχτεί τεράστιο πλήγμα διαμέσου

ενός ευρύτερου bank run, όπου τα αποκτημένα CDOs των ΗΠΑ ξαφνικά χάθηκαν (Bererd, 2016).

Η μόλυνση όλων των τραπεζικών οργανισμών των περισσότερων ανεπτυγμένων χρηματοπιστωτικών κέντρων της ΕΕ από τα τοξικά ομόλογα έκανε ιδιαίτερα δυσμενή την εκτίμηση του κινδύνου. Λόγω του ότι δεν ήταν σίγουροι για την δική τους κατάσταση, ήταν λογικό να είναι δύσπιστοι σε ό,τι είχε να κάνει με την έκθεση σε κινδύνους άλλων τραπεζικών οργανισμών. Με βασικότερο στόχο να καταφέρουν να συντηρήσουν όσο περισσότερο γινόταν την ρευστότητά τους, ο διατραπεζικός δανεισμός και η παροχή πιστώσεων είχε σταματήσει (Christodoulakis, 2015).

Εκείνη την περίοδο έσπευσαν, συνεπώς, τόσο η ΕΚΤ (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα) όσο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να σώσουν τους τραπεζικούς οργανισμούς της ΕΕ εφαρμόζοντας την στρατηγική των ΗΠΑ. Εφάρμοσαν, επομένως, ένα σύνολο διαφοροποιημένων μέτρων, κυρίως με στόχο την ενίσχυση της κεφαλαιουχικής βάσης των τραπεζικών οργανισμών με δημόσια κεφάλαια όπως επίσης και εγγυήσεις καταθέσεων, προκειμένου δημόσια χρήματα που προέρχονταν από άλλες χώρες μέλη της ΕΕ να πάρουν την θέση των τοξικών ιδιωτικών χρημάτων (ομολόγων) (Kedar-Levy, 2015).

Επί της ουσίας αυτό που έκαναν είναι να κοινωνικοποιήσουν τις απώλειες των τραπεζικών οργανισμών και να τις μετατρέψουν σε δημόσιες οφειλές. Το σχέδιο της ΕΕ με στόχο τη διάσωση αυτών των οργανισμών παρείχε στον χρηματοπιστωτικό κλάδο τη δυνατότητα να παράγει από την αρχή ιδιωτικό χρήμα, αλλά εις βάρος της πραγματικής οικονομίας (Μακρής, 2012).

Η έλλειψη των χρηματοδοτήσεων από αυτούς τους οργανισμούς προς τις εταιρίες επέφερε μια ευρύτερη χρηματοοικονομική επιβάρυνση, ενώ οι καταναλωτές της ΕΕ δεν είχαν την ευχέρεια να λάβουν δάνεια, όχι με στόχο την απόκτηση σπιτιού είτε οχήματος, αλλά με κυριότερο σκοπό την κάλυψη των βασικών τους αναγκών, καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των εν λόγω αναγκών καλύπτονταν παλαιότερα διαμέσου της υποθήκευσης ακινήτων τα οποία είχαν αποκτήσει και των οποίων η αξία είχε αυξηθεί (Zestos, 2015).

Όλα αυτά είχαν σαν κυριότερη συνέπεια την αισθητή ελάττωση των ρυθμών ανάπτυξης των οικονομιών της ΕΕ. Οι συγκεκριμένοι ρυθμοί έφτασαν σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα, με τις μελλοντικές προβλέψεις να είναι ιδιαίτερα δυσσώωνες και σε πολλές έρευνες να γίνεται λόγος για καθοριστικές ελαττώσεις του ΑΕΠ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως κατά την περίοδο του 2009, το ΑΕΠ της Γερμανίας ελαττώθηκε κατά 5%, της Γαλλίας κατά σχεδόν 2,5%, της Ολλανδίας κατά 4%, της Σουηδίας κατά σχεδόν 5,3%, της Ιρλανδίας σχεδόν 7%, της Φιλανδίας σχεδόν 8%, της Δανίας σχεδόν 5% και της Ισπανίας κατά 3,5% (Bemavent, 2016).

Επίσης, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πως η κρίση της πραγματικής οικονομίας επέφερε σημαντική ανοδική τάση και στις δημόσιες δαπάνες, που με τη σειρά τους δημιούργησαν τεράστια ζητήματα στη δημοσιονομική σταθερά αρκετών κρατών μελών της ΕΕ και επέφεραν κρίσεις δημοσίου χρέους (όπως έγινε για παράδειγμα με την περίπτωση της χώρας μας αλλά και της Πορτογαλίας) είτε τραπεζικές κρίσεις. Η αντιμετώπιση των τελευταίων είχε ανάγκη από υψηλότερα δημόσια κεφάλαια διαμέσου δανεισμού από τις αγορές (όπως δηλαδή έγινε στην περίπτωση της Ισπανίας αλλά και της Ιρλανδίας) (Παπαθεοδώρου και συν., 2021).

Η δημοσιονομική κρίση συνδυάστηκε με τη δίδυμη κρίση της ανταγωνιστικότητας. Τα ζητήματα των δανεισμών σε κάποια κράτη του Νότου της Ευρώπης έφεραν στην επιφάνεια πως το ανταγωνιστικό περιβάλλον της ζώνης του ευρώ βοήθησε, όπως ήταν λογικό, τα κράτη του ανεπτυγμένου Ευρωπαϊκού Βορρά ενώ δημιούργησε τεράστια ζητήματα σε ό,τι είχε να κάνει με την παραγωγική διάρθρωση των κρατών της περιφέρειας. Επομένως, η κυριότερη πρόκληση της παραπάνω ζώνης ήταν η βέλτιστη εφικτή αντιμετώπιση όλων αυτών των ελλειμμάτων (Φιλιππίδου, 2017)

Τα σημαντικά ζητήματα δημοσίου χρέους όπως επίσης και ο κίνδυνος χρεοκοπίας των κρατών του Νότου αλλά και η κατάρρευση των εθνικών τραπεζικών οργανισμών του συστήματος έθεσαν σε μεγάλη δοκιμασία το οικοδόμημα της παραπάνω ζώνης και έφεραν στην επιφάνεια αρκετούς προβληματισμούς κυρίως σε ό,τι είχε να κάνει με την αντοχή του (Αδαμπάση, 2012).

Λόγω της σημαντικής έλλειψης ενός κεντρικού οργάνου, που θα είναι υπεύθυνος σε ό,τι είχε να κάνει με τη διαχείριση δύσκολων συνθηκών αλλά και για την οριοθέτηση μηχανισμών και δράσεων, οι χώρες μέλη της ΕΕ όπως επίσης και οι βασικοί θεσμοί (όπως είναι για παράδειγμα η ΕΚΤ κλπ) επιδόθηκαν στην αρχή σε μια προσπάθεια χειρισμού της δύσκολης κατάστασης. Επί της ουσίας ήταν μια κίνηση δίχως τόλμη, δίχως αποφασιστικότητα, είχε πολυφωνία και επέφερε πανικό (Pagoulatos, 2014).

Γενικότερα, η ΕΕ δεν είχε αναπτύξει καμία κοινή πολιτική καταπολέμησης των επιπτώσεων της ύφεσης. Αργότερα αντέδρασε αλλά ήταν αργά. Η αντίδρασή της είχε να κάνει με την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους αλλά και ρευστότητας τόσο της χώρας μας όσο και όλων των άλλων κρατών της ΕΕ, όπως ήταν κατά κύριο λόγο η Ισπανία και η Πορτογαλία που αντιμετώπισαν παρόμοια προβλήματα με αυτά της χώρας μας (Μαριόλης, 2019).

Εξαιτίας της τεράστιας έλλειψης ενός θεσμοθετημένου συστήματος διαχείρισης κρίσεων και κατανομής ρόλων, ήρθαν στην επιφάνεια άλλοι πρωταγωνιστές, όπως ήταν για παράδειγμα η ΕΚΤ, οι εθνικές κεντρικές τράπεζες, το Eurogroup, οι κυβερνήσεις όλων των χωρών, οι τραπεζικοί οργανισμοί κλπ. Σε αυτήν την κατηγορία αργότερα προστέθηκαν και δρώντες εκτός της ΕΕ, όπως ήταν για παράδειγμα το ΔΝΤ, οι οίκοι αξιολόγησης, κυβερνήσεις χωρών όπως των ΗΠΑ, της Κίνας κλπ, διεθνή ΜΜΕ κ.α. (Πισσαρίδης, 2020).

Όλοι όσοι αναφέρθηκαν παραπάνω εξέφρασαν πολλές φορές διαφορετικές απόψεις, δίχως να υφίσταται μια συντονισμένη προσπάθεια. Η εμπλοκή του ΔΝΤ σε ό,τι είχε να κάνει με τη διαχείριση αυτής της κατάστασης σε συνδυασμό με την εφαρμογή τακτικών δανεισμού και ελέγχου, έφερε στην επιφάνεια την αδυναμία των κρατών της ζώνης του ευρώ να καταφέρουν να χειριστούν από μόνα τους αυτή την κατάσταση (Τσουλφίδης, 2017).

Έρευνες κάνουν λόγο πως η συγκεκριμένη εμπλοκή δημιούργησε τεράστια ζητήματα στην αξιοπιστία καθώς επίσης και τη διεθνή εικόνα της ΕΕ, φέρνοντας στην επιφάνεια τη δύναμη των εκτός αυτής της ζώνης αγορών αλλά και την τεράστια έλλειψη μιας έσχατης λύσης σε περιστατικά τεράστιων διαταραχών και προβλημάτων. Μπροστά στον κίνδυνο της τελειωτικής κατάρρευσης των χρηματοπιστωτικών

συναλλαγών όπως επίσης και κάτω από τεράστιες πιέσεις από τις ΗΠΑ και το ΔΝΤ, οι ηγέτες της ΕΕ δέχτηκαν μια συμφωνία με κυριότερο σκοπό τη διάσωση των χρεοκοπημένων μελών της παραπάνω ζώνης (Παπαθεοδώρου και συν., 2021).

Παρόλα αυτά, η εν λόγω λύση, που ονομάστηκε Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, ήταν εξαιρετικά αμφίβολη καθώς δεν ήταν σίγουρο πως θα είναι αποδοτική, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο πως οι εσωτερικές διαφορές και οι φυγόκεντρες δυνάμεις μέσα στην ΕΕ οδηγούν για ξανά στο συμπέρασμα πως η ΕΕ δεν είχε την ευχέρεια εν τέλει να διαχειριστεί σωστή μια δύσκολη κατάσταση σαν τη συγκεκριμένη κρίση (Godby, 2013).

Εάν θα έπρεπε να διακρίνουμε τα μέτρα που πάρθηκαν με στόχο την αντιμετώπιση της κρίσης, τότε θα λέγαμε πως τα κυριότερα εξ αυτών ήταν η πολιτική επιτοκίων, οι εγγυήσεις με στόχο τη διάσωση του χρηματοοικονομικού συστήματος, τα δημοσιονομικά πακέτα στήριξης της οικονομίας καθώς επίσης και ο καινούριος ρόλος των G-20 και του ΔΝΤ (Kedar-Levy, 2015).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

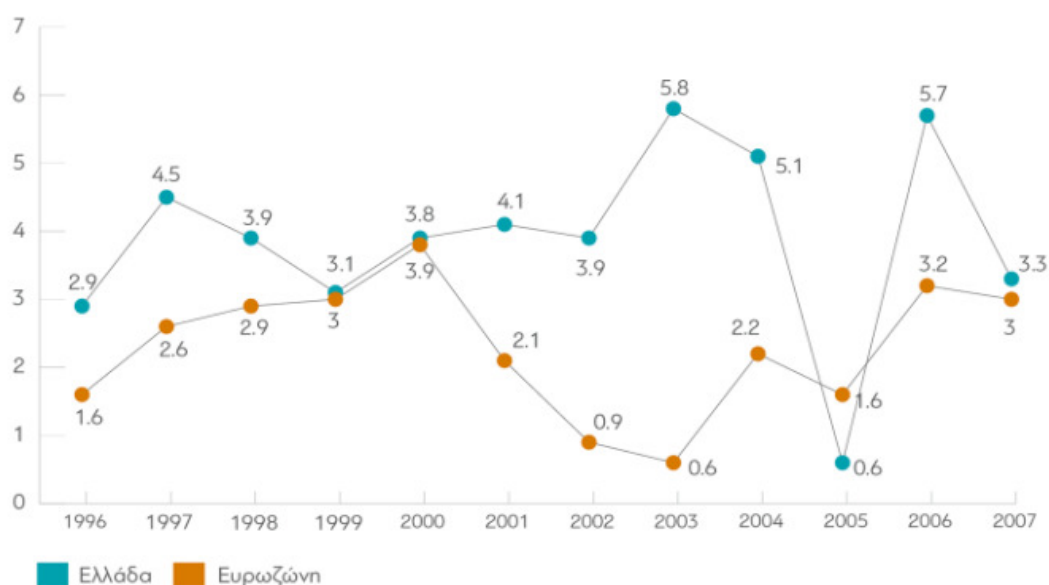
3.1 Ελληνική οικονομία

Εδώ και αρκετά χρόνια, στην χώρα μας κυριαρχεί τόσο οικονομική όσο και πολιτική αστάθεια και αβεβαιότητα, δίχως σημαντικό αποτέλεσμα στην οικονομία της χώρας. Μάλιστα, δεν ήταν λίγες οι φορές που η χώρα μας έφτασε στα όρια της πτώχευσης. Συνέπεια της παραπάνω αστάθειας ήταν οι κοινωνικές αναταράξεις. Η συγκεκριμένη κατάσταση υφίσταται στην χώρα μας εδώ και αρκετά χρόνια και πιο συγκεκριμένα μετά την ολοκλήρωση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Κορρές και Χιονης, 2003).

Η μεγέθυνση του ΑΕΠ της χώρας μας κατά μέσο όρο για αρκετά χρόνια και κυρίως από την περίοδο του '90 ήταν πιο υψηλή σε σχέση με τον μέσο όρο των κρατών μελών της ΕΕ. Παρόλα αυτά, η οικονομία της χώρας μας αντιμετωπίζει εδώ και αρκετά χρόνια σοβαρά ζητήματα, όπως είναι για παράδειγμα η αισθητή ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας, τα προβλήματα γραφειοκρατίας καθώς επίσης και το φαινόμενο της διαφθοράς (Βαμβούκας, 2005).

Γενικότερα, η οικονομία της χώρας μας μετά το πέρας του παραπάνω πολέμου όπως επίσης και του εμφυλίου είχε εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης, ως επί το πλείστον όμως εξαιτίας του ότι άρχισε από εξαιρετικά χαμηλή βάση. Η διαρκής σύγκλιση με τα αναπτυγμένα κράτη της Δύσης σταμάτησε ξαφνικά την περίοδο του '73 εξαιτίας της 1^{ης} τεράστιας πετρελαϊκής κρίσης. Η κατάσταση, όμως, χειροτέρευσε

στα τέλη εκείνης της δεκαετίας εξαιτίας του ξεσπάσματος της 2^{ης} κρίσης αυτής της μορφής (Κορρές και Χιονης, 2003).

Εικόνα 3.1 : Ρυθμός μεγέθυνσης ΑΕΠ¹

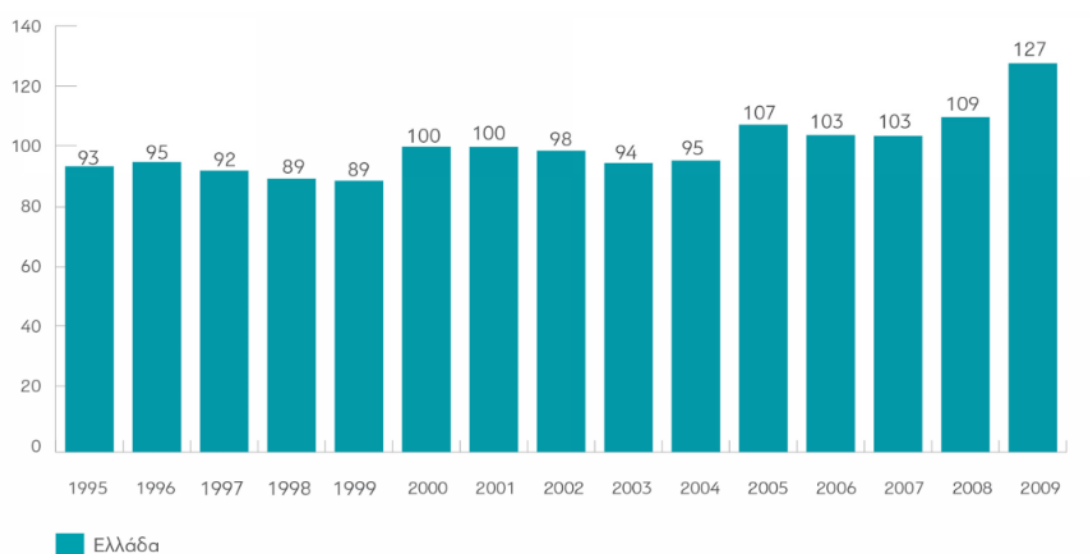
Έρευνες αναφέρουν πως την περίοδο του '65, η χώρα μας ξεπερνούσε ακόμα και χώρες όπως η Γερμανία σε ρυθμούς ανάπτυξης. Αντίθετα, όμως, από την περίοδο του '80 και μετέπειτα η χώρα μας έμεινε αρκετά πίσω. Η κατάσταση παρουσίασε μια μικρή βελτίωση στα τέλη εκείνης της δεκαετίας και συγκεκριμένα την περίοδο του '89 ενώ υπήρξε ακόμα μεγαλύτερη βελτίωση κατά την περίοδο του '95 και '96 (Βαμβούκας, 2005).

Στις αρχές της περιόδου του 2002, η χώρας μας όπως επίσης και άλλα 11 κράτη απέκτησαν κοινό νόμισμα, το ευρώ. Η ένταξη της χώρας μας στη συγκεκριμένη ζώνη έγινε την περίοδο του 2001 μετά την επιτυχή πορεία σύγκλισης των

¹ [https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/]

δημοσιονομικών μεγεθών σε συνδυασμό με την ικανοποίηση κατά την περίοδο του 2000 των προϋποθέσεων της συνθήκης του Μάαστριχτ (Κορρές και Χιονης, 2003).

Το ΑΕΠ συνέχισε να παρουσιάζει αισθητή ανοδική τάση με ρυθμούς οι οποίοι ξεπερνούσαν σε μεγάλο βαθμό τον μέσο όρο της ΕΕ εξαιτίας των επενδυτικών κινήσεων που γινόντουσαν σε υποδομές που είχαν άμεση σχέση με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 όπως επίσης και εξαιτίας της ευκολίας πρόσβασης σε πιστώσεις για καταναλωτικά έξοδα κλπ (Βαμβούκας, 2005).

Εικόνα 3.2 : Χρέος γενικής κυβέρνησης (% του ΑΕΠ)²

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η χώρα μας από την περίοδο του 2001 μέχρι και εκείνη του 2005 βρέθηκε να παραβιάζει την παράμετρο για έλλειμμα κάτω από 3% του Συμφώνου Σταθερότητας που είχε σαν απώτερο στόχο να καταφέρει να εξασφαλίσει πως οι χώρες μετά την ένταξή τους στην παραπάνω ζώνη και την ικανοποίηση των προϋποθέσεων της συνθήκης που προαναφέρθηκε, συνεχίζουν να τις τηρούν (Ξενάκης, 2013).

² [https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/]

Από τα τέλη της περιόδου του 2009 μέχρι και το ξεκίνημα της περιόδου του 2010 λόγω συνδυασμού διεθνών (παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση) αλλά και τοπικών παραμέτρων, η οικονομία της χώρας μας αντιμετώπισε σημαντικά ζητήματα, αφού είχε το 2^ο πιο μεγάλο ετήσιο έλλειμμα κρατικού προϋπολογισμού καθώς επίσης και το 2^ο πιο μεγάλο δημόσιο χρέος στην ΕΕ. Όλα αυτά φυσικά θα αναλυθούν στο επόμενο κεφάλαιο αυτής της εργασίας (Pettrakis, 2011).

3.2 Προβλήματα ελληνικής οικονομίας

Στη σύγχρονη εποχή, η χώρα μας ήρθε αντιμέτωπη με την πιο δύσκολη παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση, η οποία ξεκίνησε στις ΗΠΑ την περίοδο του 2007 και επέφερε αρνητικές συνέπειες σε όλου τους τομείς, απειλώντας αρκετά υπερχρεωμένα κράτη της ΕΕ όπως και την χώρα μας. Η τακτική της ΕΚΤ να αναστείλει ξαφνικά την παροχή δανείων προς τις μη ισχυρές χώρες σε μια τόσο σοβαρή συνθήκη για την διεθνή οικονομία αποτέλεσε τη σπίθα για μια πυρκαγιά η οποία σιγά-σιγά εξαπλώθηκε σε όλα τα κράτη του Νότου της Ευρώπης (Αδαμπάση, 2012).

Η κρίση της οικονομίας της χώρας μας ήταν η κοινή παράμετρος μιας σειράς διαφορετικών αιτιών, όπως ήταν για παράδειγμα η ελαττωμένη ανταγωνιστικότητα των προηγούμενων ετών, η ελαττωμένη ζήτηση, η τεράστια ανοδική τάση της αβεβαιότητας σε όλους τους τομείς καθώς επίσης και τα τεράστια προβλήματα ρευστότητας με στόχο την χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα (Παπαθεοδώρου και συν., 2021).

Το ζήτημα ήταν πως οι εταιρίες και οι οργανισμοί σε εθνικό επίπεδο είχαν τεράστια αδυναμία να αντλήσουν ρευστότητα από διαφορετικές πηγές. Το μέγεθος των εταιριών στην χώρα μας, η τεράστια έλλειψη της απαιτούμενης τεχνογνωσίας είτε εξοικείωσης με τις σημερινές χρηματοδοτικές τακτικές καθώς επίσης και η εσωστρέφεια της επιχειρηματικότητας της χώρας μας έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας τεράστιας εξάρτησης των εταιριών από τους δανεισμούς των τραπεζικών οργανισμών (Φιλιππίδου, 2017).

Τα ζητήματα ρευστότητας ακόμα και στο ξεκίνημα της κρίσης φαινόταν πως θα επιδεινωθούν και σε αυτό καθοριστικό ρόλο είχε παίξει ο πληθωρισμός της οικονομίας όπως επίσης και η πιο μεγάλη ζήτηση κεφαλαίων που προερχόταν από την κρίση της ανάπτυξης. Εξίσου σημαντικό ζήτημα αυτής της μορφής, όμως, ήταν και εκείνο των υψηλών πραγματικών επιτοκίων που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι εταιρίες στην χώρα μας (Βαρουφάκης και συν. 2011).

Γενικότερα, σημαντικό ρόλο σε όλα τα παραπάνω θα έπαιζε μια ολοκληρωμένη πολιτική ενίσχυσης του παραγωγικού κλάδου στην οικονομία της χώρας μας η οποία θα έχει την ευχέρεια να προβλέψει την ύπαρξη ενός ενιαίου εθνικού σχεδίου αντιμετώπισης όλων αυτών των ζητημάτων. Στο πλαίσιο αυτό και κυρίως στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του ζητήματος της ρευστότητας μερικά μέτρα τα οποία χρειάζεται να παρθούν για την ελάττωση της πίεσης είναι η επιστροφή του ΦΠΑ στις εξαγωγικές εταιρίες καθώς επίσης και η αποπληρωμή των υποχρεώσεων του δημοσίου της χώρας μας που κατά την περίοδο του 2016 ήταν πάνω από 6,5 δισεκατομμύρια ευρώ (Pagoulatos, 2014).

Έρευνες όλα αυτά τα χρόνια αναφέρουν πως τα αποτελέσματα από την πολιτική ενίσχυση της ρευστότητας χρειάζεται να είναι άμεσα. Όλα αυτά τα χρόνια στην οικονομία της χώρας μας υφίσταται ένα παραγωγικό κενό τόσο στον κλάδο των εμπορεύσιμων, όσο και σε εκείνων των μη εμπορεύσιμων αγαθών που ξεπερνά το 30%. Αυτό το κενό έχει αναπτυχθεί όλα αυτά τα χρόνια εξαιτίας της υποαπασχόλησης των παραγωγικών συντελεστών (Τσουλφίδης, 2017).

3.3 Η Ελλάδα στην Ευρωζώνη

Η χώρα μας αποτέλεσε ένα από τα 11 πρώτα κράτη, που εντάχθηκαν στη νομισματική ενοποίηση κατά το 3^ο και τελευταίο στάδιο της ΟΝΕ. Η ένταξη καθώς επίσης και ο ενεργός ρόλος του κράτους στο οικονομικό αυτό σχέδιο της εν λόγω ζώνης, χαρακτηρίστηκε σαν εθνική υπόθεση καθώς ήταν μια σημαντική ευκαιρία για οικονομικούς μετασχηματισμούς ενώ παράλληλα παρείχε καθοριστικά πολιτικά αλλά και οικονομικά οφέλη (Κορρές και Χιονης, 2003).

Η εφαρμογή του ενιαίου νομίσιματος, για παράδειγμα, θα παρείχε ισότιμη συμπόρευση της χώρας με όλα τα άλλα κράτη μέλη προς μια ενωμένη Ευρώπη. Παράλληλα, στο οικονομικό κομμάτι με αυτόν τον τρόπο θα ενισχυόταν σημαντικά η νομισματική σταθερότητα, που θα έπαιζε θετικό ρόλο στην αισθητή ανοδική τάση των επενδυτικών κινήσεων (Βαμβούκας, 2005).

Ακόμα, με την αποδέσμευση από τον κίνδυνο των συναλλαγματικών ισοτιμιών και την αισθητή ελάττωση του κόστους των συναλλαγών, θα ενισχυόταν αισθητά και η ανοδική τάση του εμπορίου όπως επίσης και της παραγωγής. Επίσης για αρκετούς ερευνητές με την παραπάνω κίνηση θα απελευθερώνόταν η οικονομική πολιτική της χώρας μας από τις εσωτερικές πολιτικές πιέσεις ενώ την ίδια στιγμή θα ενισχυόταν σε μεγάλο βαθμό με τις κατάλληλες αλλαγές έτσι ώστε να κατορθωθεί ο εκσυγχρονισμός της διαμέσου καινούριων διεθνών μηχανισμών (Βαρουφάκης και συν. 2011).

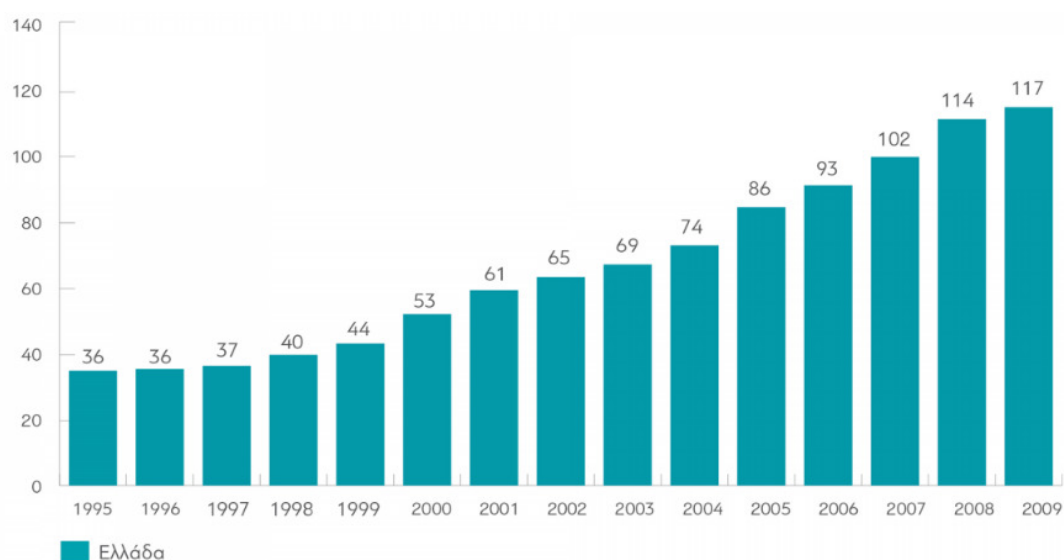
Στα μέσα της περιόδου του 2000, η χώρα μας πληρούσε τις προϋποθέσεις της Συνθήκης του Μάαστριχτ και εντάχθηκε στην ζώνη του Ευρώ. Με την εφαρμογή του ενιαίου νομίσιματος, η οικονομία της χώρας μας ξεκίνησε να δρα σε ένα σταθεροποιημένο μακροοικονομικό περιβάλλον, το οποίο διασφάλιζε όλες τις παραμέτρους για μακροχρόνια χρηματοοικονομική μεγέθυνση (Παπαθεοδώρου και συν., 2021).

Εκείνη την περίοδο δεν υπήρχε συναλλαγματικός κίνδυνος, ο πληθωρισμός που από την περίοδο του '73 μέχρι και το '94 ήταν σε διψήφια νούμερα έπεσε στο 3,3% ανά έτος κάτι το οποίο έμεινε από την περίοδο του 2001 μέχρι και την χρονιά πριν την κρίση, τα επιτόκια δανεισμού του δημοσίου και των νοικοκυριών διαμορφώθηκαν σε χαμηλά επίπεδα που ήταν ρεκόρ ενώ τέλος η πρόσβαση τόσο των εταιριών όσο και των καταναλωτών σε τραπεζικούς δανεισμούς με χαμηλούς τόκους ήταν πιο εύκολη από ποτέ (Πισσαρίδης, 2020).

Γενικότερα, η είσοδος της χώρας μας στην εν λόγω ζώνη ανέπτυξε τα κατάλληλα κριτήρια για μια ευρύτερη εξυγίανση της οικονομίας μας, αφού βοήθησε σημαντικά στην υλοποίηση καθοριστικών μεταβολών κυρίως σε ό,τι είχε να κάνει με την σταδιακή προσαρμογή σε ένα καινούριο παραγωγικό πρότυπο, το οποίο

διασφάλιζε σε σημαντικό επίπεδο την ανταγωνιστική ανάπτυξη (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Η εφαρμογή του, όμως, συνδυάστηκε και από τεράστιες απαιτήσεις. Η άρση των βραχυχρόνιων περιορισμών συνδυάστηκε με την ύπαρξη αυστηρών μεσομακροπρόθεσμων περιορισμών. Ο ενεργός ρόλος στην ΟΝΕ παρείχε την ευχέρεια μεν για απρόσκοπτη πρόσβαση σε όλες τις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίου με επιτόκια εξαιρετικά χαμηλά για την χώρα μας, αλλά είχε σαν συνέπεια την απώλεια της ικανότητας να ασκούνται σε εθνικό επίπεδο νομισματικές πολιτικές όπως επίσης και πολιτικές συναλλαγματικής ισοτιμίας (Παπαθεοδώρου και συν., 2021).

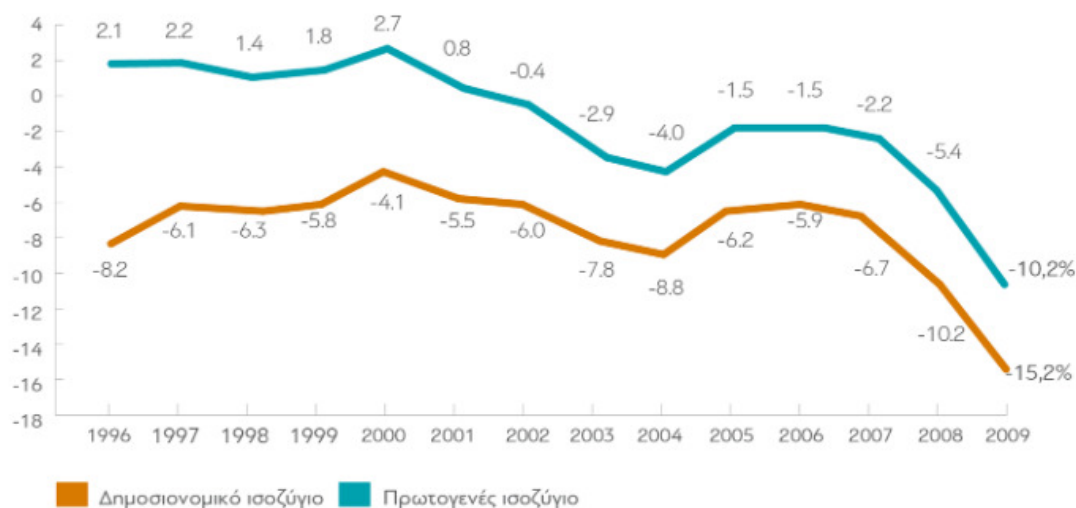
Εικόνα 3.3 : Ιδιωτικό χρέος (% του ΑΕΠ)³

Στις συγκεκριμένες καινούριες συνθήκες πιθανή ελάττωση της ανταγωνιστικότητας της Ελλάδος, θα χρειαζόταν να αντιμετωπιστεί με προσαρμογή των εγχώριων τιμών καθώς επίσης και του κόστους εργασίας. Παράλληλα χρειαζόταν να γίνουν προσπάθειες βελτίωσης της παραγωγικής δράσης, με απώτερο στόχο να μην

³ [https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/]

υπάρξει ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας μεσοπρόθεσμα (Βαρουφάκης και συν. 2011).

Παράλληλα, όμως, από εκείνη την περίοδο δεν υπήρχε πλέον η ευχέρεια ελάττωσης του εσωτερικού χρέους διαμέσου του πληθωρισμού. Αυτό σήμαινε πως η Ελλάδα ήταν σημαντικό να προσέξει με τη δημοσιονομική διαχείριση που θα έκανε. Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος που εφαρμόστηκε από την περίοδο του '99 το Σύμφωνο Σταθερότητας, με βασικότερο στόχο να εξασφαλιστεί όσο γίνεται περισσότερο η δημοσιονομική πειθαρχία στη ζώνη του Ευρώ (Κορρές και Χιονης, 2003).

Εικόνα 3.4 : Δημοσιονομικό και πρωτογενές ισοζύγιο (% του ΑΕΠ)⁴

Συνεπώς, η συμμετοχή σε αυτήν την ζώνη περιείχε σοβαρούς κινδύνους όχι μονάχα σε εθνικό επίπεδο αλλά και για όλα τα κράτη τα οποία θα ασκούσαν την οικονομική πολιτική με βραχυχρόνια προοπτική, δίχως δηλαδή να εστιάζουν στους αυστηρούς περιορισμούς που υπήρχαν. Οι συγκεκριμένοι κίνδυνοι, όμως, θα ήταν εφικτό να μην υπάρξουν διαμέσου της ανοδικής τάσης της δημοσιονομικής πειθαρχίας,

⁴ [https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/]

της συνετής εισοδηματικής τακτικής καθώς επίσης και της διαρκούς βελτίωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Παρόλα αυτά, όμως, η χώρα μας υστερούσε σε μεγάλο βαθμό και στις 3 αυτές παραμέτρους (Christodoulakis, 2015).

3.4 Η κατάσταση πριν την κρίση

Η εισχώρηση των περιφερειακών κρατών στην ζώνη του ευρώ αποδείχθηκε εξαιρετικά επισφαλής, αφήνοντας τα κράτη εκτεθειμένα στην παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση της περιόδου του 2007, κάτι το οποίο οδήγησε εν τέλει στην κρίση δημοσίου χρέους. Καθοριστικό, όμως, είναι να διερευνήσουμε όλες τις φάσεις από τις οποίες πέρασε η χώρα μας έως ότου να φτάσει στη σημερινή της κατάσταση (Petrakis, 2011).

Την περίοδο του '79 η χώρα μας υπέγραψε συνθήκη προσχώρησης στην ΕΟΚ και η ένωση ολοκληρώθηκε στο ξεκίνημα της περιόδου του '81. Η εισχώρηση της χώρας μας στην ΟΝΕ την περίοδο του 2001 εντάσσει το κράτος σε μια καινούρια εποχή με διαφοροποιημένες οικονομικές προϋποθέσεις. Πλέον η χώρα μας δεν είχε την ευχέρεια να λάβει μόνη της αποφάσεις για τα οικονομικά της ζητήματα (Βαμβούκας, 2005).

Η εξέλιξη της χώρας μας στην ΟΝΕ, παρά τις πολλές διαταραχές εξαιτίας των περιοδικών αποκλίσεων της από τις συμβατικές της υποχρεώσεις, φαινόταν πως ήταν αρκετά διαχειρίσιμη. Η ισχύς, όμως, της ύφεσης της περιόδου του 2009-10 έφερε στην επιφάνεια τα χρόνια προβλήματα και τα ελαττώματα που είχε η χώρα μας σε οικονομικά και πολιτικά ζητήματα (Ξενάκης, 2013).

Η περίοδος μετά το '74 ήταν μια εποχή τεράστιου δανεισμού για την χώρα μας. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να υπάρξει άμεση αύξηση του χρέους. Τα επόμενα χρόνια και πιο συγκεκριμένα από την περίοδο του '80 έως και την περίοδο του '93 το χρέος αυξήθηκε και άγγιξε το 28,6% σε 111,6% του ΑΕΠ. Το έλλειμμα εκείνη την εποχή ήταν εξαιρετικά μεγάλο (Κορρές και Χιονης, 2003).

Η χώρα μας ανέπτυξε όλες αυτά τα κριτήρια που ήταν εξαιρετικά πιθανόν να επιφέρουν μια οικονομική κατάρρευση, ακόμα και στην περίπτωση που δεν ερχόταν

εν τέλει η ύφεση του 2008. Η επιδείνωση του δημόσιου χρέους ως επί το πλείστον προερχόταν από την αισθητή ανοδική τάση του εξωτερικού δανεισμού. Την περίοδο από το '82 μέχρι και την περίοδο του '89, κατά μέσο όρο, η συνολική εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους ξεπερνούσε το 33,6% των τακτικών εσόδων εκείνης της εποχής (Μαριόλης, 2019).

Από την περίοδο του '75 μέχρι και εκείνη του '87 υπήρξαν περισσότερα από 18 δισεκατομμύρια δολάρια εξωτερικού δανεισμού, από τα οποία σχεδόν το 81% παρεχόταν με απώτερο στόχο την βέλτιστη εφικτή εξυπηρέτηση αλλά και την εξόφληση των ήδη υπαρχόντων δανεισμών. Η προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό υλοποιήθηκε για έργα συγκοινωνιακής, αγροτικής όπως επίσης και αστικής υποδομής.

Από την περίοδο του '93 διογκώθηκε ο δημόσιος κλάδος της οικονομίας. η επανακρατικοποίηση των αστικών συγκοινωνιών, οι μαζικοί διορισμοί καθώς επίσης και η διοχέτευση χρημάτων από την ΕΕ σε μη βιώσιμες αλλά και ελλειμματικές δημόσιες είτε ιδιωτικές εταιρίες, ήταν ορισμένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εκείνης της εποχής. Μετά από την περίοδο του '93, η οικονομία εισήλθε σε έναν πιο βατό δρόμο με απώτερο σκοπό την βέλτιστη εφικτή ικανοποίηση των προϋποθέσεων σύγκλισης της Συνθήκης του Μάαστριχτ (Κορρές και Χιονης, 2003).

Γενικότερα, αυτό το οποίο είναι σημαντικό να γνωρίζουμε για την οικονομία της χώρας μας πριν την περίοδο της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης, ήταν πως για αρκετά χρόνια φαινόταν να είναι αναπτυσσόμενη. Τα οικονομικά μεγέθη τα οποία εμφάνιζε ήταν αρκετά θετικά. Ήδη από την περίοδο του 2000 είχε εισχωρήσει στην ζώνη του ευρώ. Το συγκεκριμένο γεγονός αποτέλεσε την ύπαρξη καινούριων αναπτυξιακών πακέτων στήριξης (Βαμβούκας, 2005).

Τα κέρδη τα οποία επέφερε στην οικονομία της χώρας μας ήταν αρκετά. Μερικά εξ αυτών ήταν η σταθερότητα της οικονομικής βάσης της χώρας, η ενίσχυση της απασχόλησης και η μείωση των ποσοστών ανεργίας καθώς επίσης και η τεράστια συμβολή στο ΑΕΠ σε συνδυασμό με τη μείωση του χρέους. Γενικότερα, η οικονομία της χώρας μας εμφάνιζε ρυθμούς ανάπτυξης πριν από την ύφεση. Ειδικότερα, ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης άγγιζε το 4%. Η μεγέθυνση της οικονομίας της χώρας μας εστίαζε κατά κύριο λόγο σε κλασικούς τομείς, όπως ήταν για παράδειγμα οι τομείς των κατασκευών αλλά και των εξοπλισμών (Πισσαρίδης, 2020).

Ακόμα, τα ποσοστά ανεργίας εμφάνιζαν καθοδική τάση, παρά το γεγονός πως ήταν σε πιο υψηλά επίπεδα σε σχέση με τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως το ποσοστό της μακροχρόνιας ανεργίας (πιο μεγάλη του 1 έτους) ξεπερνούσε το 4% κατά την περίοδο του 2007. Δεδομένα τα οποία είχαν άρρηκτη σχέση με την απασχόληση πριν από την παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση ήταν πως το 23% των ανέργων ήταν κάτω από 25 χρονών και πως σχεδόν το 13% των ανέργων ήταν γυναίκες (Παπαθεοδώρου και συν., 2021).

Εικόνα 3.5 : Εξέλιξη ποσοστών ανεργίας στην Ελλάδα για τον μήνα Νοέμβριο, πριν και μετά την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση⁵

Σε ό,τι είχε να κάνει με την αγορά εργασίας, έρευνες έδειχναν πως υπήρχε μια ισορροπία με χαμηλότερη αλλά και πιο εντατική απασχόληση. Κατά την περίοδο του '99 μέχρι και λίγο πριν την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση, η χώρα μας είχε χαμηλότερα ποσοστά αποταμιεύσεων συγκριτικά με όλα τα άλλα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ. Οι κυριότεροι λόγοι αυτής της κατάστασης είναι τα βασικά γνωρίσματα των καταναλωτών σε ό,τι είχε να κάνει με τον όρο της αποταμίευσης, το τεράστιο ποσοστό του ΑΕΠ το οποίο αναλογούσε σε κέρδη εταιριών, οι χαμηλότερες

⁵ [<https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1447155/pos-meionetai-i-anergia-stin-ellada>]

αποδόσεις των αποταμιεύσεων καθώς επίσης και η αισθητή ανοδική τάση της κατανάλωσης (Τσουλφίδης, 2017).

Καθοριστική, όμως, ήταν και η εξέλιξη του δανεισμού στην χώρα μας. Εκείνη την περίοδο, δηλαδή πριν από την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση, η χώρα μας είχε ανάγκη από χρηματοδότηση, διαμέσου δανεισμών, με ένα ποσοστό του ΑΕΠ της. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως μονάχα η Βουλγαρία είχε πιο μεγάλο ποσοστό δανεισμού από την χώρα μας. Στατιστικά δεδομένα έχουν δείξει πως ο κρατικός προϋπολογισμός εκείνη την περίοδο εμφάνιζε έλλειμμα. Για παράδειγμα την περίοδο του 2005 το έλλειμμα ξεπερνούσε το 5% ενώ την περίοδο του 2007 το χρέος του κρατικού προϋπολογισμού ήταν σχεδόν στο 95% του ΑΕΠ (Πισσαρίδης, 2020).

Τα παραπάνω δεδομένα αποδεικνύουν πως η χώρα είχε εισχωρήσει σε μια δύσκολη και προβληματική περίοδο καθώς εντοπιζόταν τεράστια διόγκωση των οφειλών. Η πιο διαδεδομένη εξήγηση είναι πως η χώρα μας είχε κάνει λάθος κινήσεις οι οποίες σταδιακά οδήγησαν σε αρνητικές συνέπειες του ισοζυγίου πληρωμών. Σε ό,τι είχε να κάνει με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, θα πρέπει να σημειωθεί πως την περίοδο του 2002 είχε ξεπεράσει το μέσο όρο της ζώνης του ευρώ, αγγίζοντας τα επίπεδα κρατών της Βόρειας Ευρώπης. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η πλειονότητα του πλούτου συσσωρευόταν σε ακίνητες περιουσίες. Ακόμα, θα πρέπει να τονιστεί πως το επίπεδο επιβάρυνσης των νοικοκυριών της χώρας μας ως προς το ΑΕΠ δείχνει τη σημαντική ανοδική τάση του δανεισμού (Βαμβούκας, 2005).

Έρευνες όλα αυτά τα χρόνια αναφέρουν πως μια σημαντική παράμετρος αδυναμίας της οικονομίας της χώρας μας ήταν η χαμηλότερη εξαγωγική δράση (ξεπερνούσε το 20% του ΑΕΠ). Από την άλλη μεριά, όμως, το ποσοστό των εισαγωγικών δράσεων άγγιζε το 35% του ΑΕΠ. Το μεγαλύτερο ποσοστό των εισαγωγικών δράσεων συγκριτικά με τις εξαγωγικές δράσεις είχε οδηγήσει στην ανάπτυξη ενός τεράστιου ελλείματος, το οποίο ξεπερνούσε το 12% (Τσουλφίδης, 2017).

Γενικότερα, είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε πως η οικονομία της χώρας μας, πριν από την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση εμφάνιζε εσωτερικές καθώς επίσης και εξωτερικές ανισορροπίες. Τέτοιες ήταν το γεγονός πως το εξωτερικό ισοζύγιο πληρωμών είχε διευρυνθεί, κάτι το οποίο είχε άμεση σχέση με την αισθητή ανοδική

τάση του δημοσιονομικού ελλείματος αλλά και το γεγονός πως το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών εμφάνιζε διαρκή επιδείνωση, κάτι το οποίο ίσχυε και στην περίπτωση του ισοζυγίου των καθαρών επενδύσεων (Pagoulatos, 2014).

Σε ό,τι έχει να κάνει με την ανταγωνιστικότητα αλλά και την παραγωγικότητα, είναι καθοριστικό να επισημανθεί πως η επιδείνωση της πρώτης εξ αυτών και η αισθητή βελτίωση της δεύτερης έχουν άμεση σχέση με την αναπτυξιακή δράση την οποία είχε ακολουθήσει η χώρα μας, πριν την ύφεση. Η ζήτηση σε ένα κράτος έχει τον ρόλο της κύριας προωθητικής δύναμης στην οικονομία της (Βαρουφάκης και συν. 2011).

Στην περίπτωση της χώρας μας, η ζήτηση είχε για αρκετά χρόνια ενδογενή χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει πως έχει προέλευση από το εσωτερικό της. Βασικότερος εκφραστής της ήταν οι ιδιωτικές επενδυτικές κινήσεις, με τον καθοριστικότερο ρόλο να ανήκει στην ιδιωτική κατανάλωση. Το μοντέλο αυτής της μορφής παρέμενε σταθερό για αρκετά έτη (Αδαμπάση, 2012).

Ένα εξίσου καθοριστικό και χρήσιμο δεδομένο της οικονομίας της χώρας μας ήταν και το ποσοστό της παραοικονομίας. Λίγο πριν την κρίση, το ποσοστό του συγκεκριμένου φαινομένου σε εθνικό επίπεδο άγγιζε το 21% του ΑΕΠ. Η χώρα μας εκείνη την περίοδο εμφάνιζε το πιο μεγάλο μέγεθος μη νόμιμης δράσης στην ζώνη του ευρώ, και το παραπάνω μέγεθος εμφάνιζε διαρκή ανοδική τάση (Πελαγίδης και Μητσόπουλος, 2012).

Με κυριότερο στόχο να κατανοήσει κάποιος τη σοβαρότητα όπως επίσης και τις μη θετικές συνέπειες του παραπάνω φαινομένου, στη συνέχεια παρουσιάζουμε μερικά χρήσιμα δεδομένα όπως είναι τα εξής :

- Οι συναλλαγές τις περισσότερες φορές υλοποιούνται σε μετρητά. Αυτό είναι κάτι το οποίο επιφέρει αισθητή ανοδική τάση της ζήτησης μετρητών και εν τέλει επιφέρει ελάττωση της αποδοτικότητας της νομισματικής πολιτικής. Παράλληλα, το κράτος αδρανοποιεί έναν μηχανισμό, που είναι δυνατόν να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην καταπολέμηση της ύφεσης

- Το παραπάνω φαινόμενο είναι εφικτό να επιφέρει διεύρυνση της παρά-αγοράς με φαινόμενα όπως είναι για παράδειγμα οι μη νόμιμες πωλήσεις συναλλάγματος κλπ. Τα πιο πολλά εξ αυτών των αγαθών στερούν πόρους από τους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς
- Ελαττώνουν σε σημαντικό επίπεδο τις φορολογικές εισροές. Στην χώρα μας, το μέγεθος των διαφυγόντων φορολογικών εισροών κατά την περίοδο του 2005 άγγιζε το 5% του ΑΕΠ
- Οι συνέπειες δεν είναι θετικές και για τον ασφαλιστικό κλάδο. Η απώλεια καθοριστικών εισροών που έχουν προέλευση από το φαινόμενο της φοροδιαφυγής τείνει να επιφέρει σημαντικές επιρροές και επιδράσεις και στο σύστημα συνταξιοδότησης. Ταυτόχρονα, όμως, ενίσχυε και την ανασφάλιστη εργασία (Τσουλφίδης, 2017)

3.4.1 ΑΕΠ πριν την κρίση

Όταν αναφέρουμε την έννοια της ανάπτυξης στα οικονομικά, γίνεται λόγος για την αισθητή ανοδική τάση της πραγματικής παραγωγής αγαθών αλλά και υπηρεσιών σε μια οικονομία με το πέρασμα των ετών. Σαν μέτρο είτε δείκτης αυτής της έννοιας οριοθετείται ο μακροχρόνιος μέσος ποσοστιαίος ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ. Ο συγκεκριμένος δείκτης υπολογίζεται σε πραγματικούς όρους. Αυτό σημαίνει πως αφορά όρους διορθωμένους σε ό,τι έχει να κάνει με την πληθωρισμό και όχι με ονομαστικούς όρους (Κορρές και Χιονης, 2003).

Το ΑΕΠ αφορά το σύνολο όλων των αγαθών τα οποία παράγει μια οικονομία και εκφράζεται σε χρηματικές μονάδες. Επί της ουσίας, έχει να κάνει με τη συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών, είτε πρόκειται για υλικά είτε για άυλα, τα οποία έχουν αναπτυχθεί στο εσωτερικό ενός κράτους κατά την περίοδο ενός έτους, ακόμα και στην περίπτωση όπου ένα ποσοστό αυτού έχει αναπτυχθεί από παραγωγικές μονάδες οι οποίες ανήκουν σε πολίτες του εξωτερικού (Βαμβούκας, 2005).

Την δεκαετία πριν από την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση το παραπάνω προϊόν είχε σαν βασικό του γνώρισμα την επιταχυνόμενη επιβράδυνση του

ρυθμού ανάπτυξής του, κυρίως από την περίοδο του 2006 και μετέπειτα. Πιο συγκεκριμένα, ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας της χώρας μας ήταν για το 2001 4,2%, για την περίοδο του 2002 ήταν 3,4%, για την περίοδο του 2003 ήταν στο 5,9%, για την περίοδο του 2004 ήταν στο 4,4% ενώ στο ξεκίνημα της κρίσης και την περίοδο του 2010 ο εν λόγω δείκτης ήταν ήδη στο -4,5% (Μιχαλοπούλου, 2014).

Πίνακας 3.1 : ΑΕΠ και μέση ετήσια μεταβολή ΑΕΠ για κάθε περιφέρεια και νομό

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ-ΝΟΜΟΙ	ΑΕΠ σε εκατ. €			Μέση ετήσια μεταβολή ΑΕΠ	
	2000	2008	2013	2000-2008	2008-2013
ΕΛΛΑΔΑ	141.247	241.990	180.389	8,0%	-5,7%
ΑΤΤΙΚΗ	64.136	116.717	86.468	8,9%	-5,8%
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	6.887	11.365	8.318	7,4%	-6,1%
Αχαΐα	3.534	5.925	4.111	7,7%	-7,0%
Ηλεία	1.429	2.264	1.711	6,8%	-5,4%
Απωλοκαρνανία	1.924	3.176	2.495	7,4%	-4,7%
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	6.390	10.102	7.910	6,8%	-4,8%
Αρκαδία	1.132	1.645	1.358	5,5%	-3,8%
Μεσσηνία	1.523	2.515	1.950	7,4%	-5,0%
Αργολίδα	1.101	1.953	1.437	8,5%	-5,9%
Κορινθία	1.744	2.632	2.051	6,1%	-4,9%
Λακωνία	890	1.357	1.114	6,2%	-3,9%
ΗΠΕΙΡΟΣ	3.396	5.158	3.965	6,2%	-5,1%
Ιωάννινα	1.601	2.623	1.925	7,3%	-6,0%
Άρτα	594	899	761	6,1%	-3,3%
Θεσπρωτία	609	801	547	4,0%	-7,4%
Πρέβεζα	592	834	732	5,0%	-2,6%
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	2.686	4.522	3.054	7,7%	-7,6%
Κέρκυρα	1.370	2.244	1.490	7,3%	-7,9%
Λευκάδα	201	348	303	8,1%	-2,7%
Κεφαλληνία	489	900	550	9,1%	-9,4%
Ζάκυνθος	625	1.030	711	7,4%	-7,1%

Πηγή ΕΛΣΤΑΤ, 2014

Κατά την παραπάνω δεκαετία, η χώρα μας κατάφερε να παρουσιάσει ανοδική τάση του ΑΕΠ της με ρυθμό ο οποίος ήταν έως και διπλάσιος του μέσου όρου των 27 κρατών μελών της ΕΕ ενώ παράλληλα ελάττωσε το ποσοστό της ανεργίας με παρόμοιους ρυθμούς. Η ραγδαία ανοδική τάση του ΑΕΠ φάνηκε και στις εισροές, που παρουσίασαν αμεσότερη ανοδική τάση στην χώρα μας συγκριτικά με τα υπόλοιπα κράτη μέλη της ΕΕ (Μακρής, 2012).

Όπως φάνηκε λόγω της ύφεσης, ο παραπάνω ρυθμός ανάπτυξης δεν ήταν βιώσιμος, καθώς δεν προερχόταν από αισθητή βελτίωση του ανταγωνισμού. Η ανταγωνιστικότητα της χώρας μας, που ήταν ήδη σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα εντός της ΕΕ στο ξεκίνημα της δεκαετίας, ελαττώθηκε σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως κατά την περίοδο του 2002 μονάχα 8 κράτη μέλη στην ΕΕ ήταν λιγότερο ανταγωνιστικά σε σχέση με την χώρα μας (Βαμβούκας, 2005).

Γενικότερα, είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε πως η ανάπτυξη θέσεων εργασίας κατά τη συγκεκριμένη δεκαετία κατά κύριο λόγο προερχόταν από χρήματα τα οποία λάμβαναν από δάνεια οι κυβερνήσεις από το εξωτερικά και με τα οποία τροφοδοτούσαν την οικονομία. Μερικά από τα εν λόγω χρήματα ξοδεύτηκαν σε δημόσιες υποδομές, επιφέροντας με αυτόν τον τρόπο αισθητή ανοδική τάση της δράσης και της ανάπτυξης θέσεων απασχόλησης σε τομείς όπως ο κατασκευαστικός κλπ (Αδαμπάση, 2012).

Η ανάπτυξη αυτών των θέσεων, όμως, σταδιακά μεταφέρθηκαν και σε άλλους οικονομικούς κλάδους, αφού όσοι απολάμβαναν αυξημένες εισροές ξόδευαν πιο πολλά σε άλλα αγαθά και υπηρεσίες. Για παράδειγμα, όσοι εργαζόντουσαν στον παραπάνω τομέα είχαν την ευχέρεια να δαπανήσουν πιο πολλά λεφτά σε ταξίδια, διακοπές κλπ, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην αισθητή ανοδική τάση των θέσεων απασχόλησης στην τουριστική βιομηχανία κλπ (Φιλιππίδου, 2017).

Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ

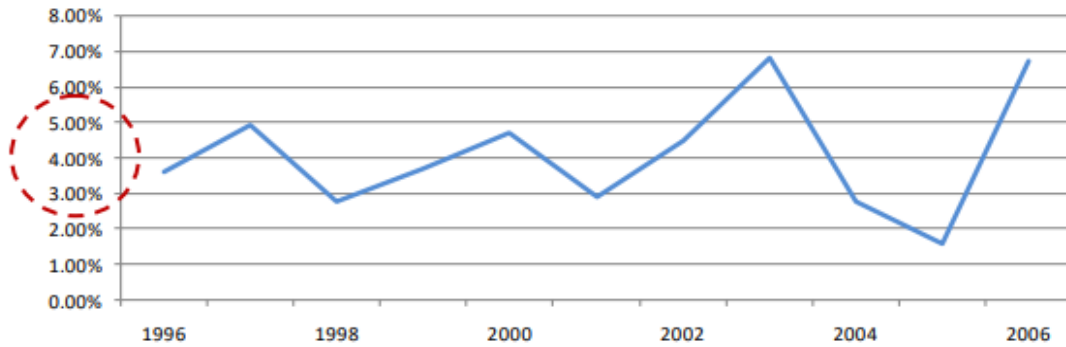
ΕΛΛΑΔΑ

4.1 Ιστορία και αίτια

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο της εν λόγω εργασίας, η εξέλιξη της οικονομίας της χώρας μας κατά τις δεκαετίες του '90 και του 2000 ήταν συνέπεια της διαρκούς διεύρυνσης των δημοσιονομικών ελλειμμάτων καθώς επίσης και του δημόσιου χρέους της χώρας μας, όπως επίσης και του υψηλότερου επιπέδου συμβολής του δημόσιου κλάδου στην εν γένει χρηματοοικονομική δράση (Petraakis, 2011).

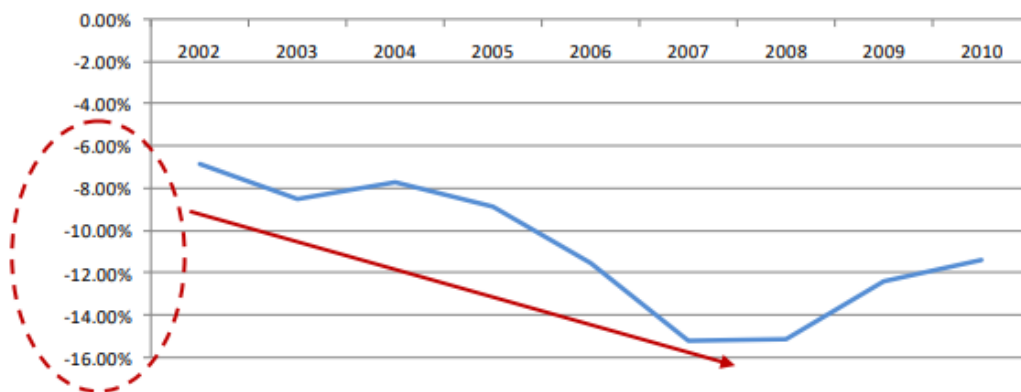
Εκείνη την εποχή υπήρξε τεράστια εξάρτηση της χρηματοοικονομικής δράσης από τον δημόσιο κλάδο, όπως ήταν για παράδειγμα τα δημόσια έργα, οι δημόσιες επενδυτικές κινήσεις αλλά και οι δημόσιοι οργανισμοί. Επομένως, στο συγκεκριμένο πλαίσιο, η οικονομία της χώρας μας παρουσίαζε υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης που κυμαίνονταν, όπως φαίνεται και από την εικόνα 4.1 που ακολουθεί, σταθερά πάνω από το επίπεδο του 3% (Ξενάκης, 2013).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η εν λόγω ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας μας ως επί το πλείστον εστίασε περισσότερο στη διόγκωση τόσο των δημόσιων ελλειμμάτων σε επίπεδο κρατικού προϋπολογισμού όσο και στην ανοδική τάση των δημόσιων οφειλών. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, εξάλλου, πως για αρκετά έτη εντοπιζόταν συσσώρευση καθοριστικών ελλειμμάτων στο παραπάνω επίπεδο, που σε πολλές περιπτώσεις ξεπερνούσε και το 5% (Martsaganis, 2013).

Εικόνα 4.1 : Η εξέλιξη του ΑΕΠ για την περίοδο του '96 έως και το 2006 στην χώρα μας (% ετήσια μεταβολή) (ΕΛΣΤΑΤ, 2007)

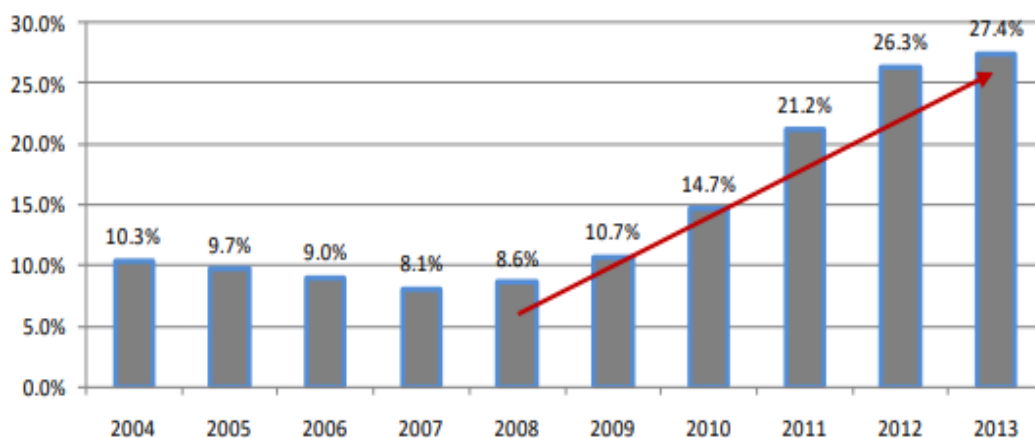
Παράλληλα, το γεγονός πως αυτή την εποχή η οικονομία της χώρας μας σε επίπεδο ανάπτυξης εστίαζε περισσότερο στον δημόσιο κλάδο και όχι τόσο στην εξωστρέφεια του ιδιωτικού, είχε σαν κυριότερη συνέπεια την αισθητή ελάττωση της ανταγωνιστικότητάς της σε όρους τόσο ισοζυγίου πληρωμών όσο και εμπορικού ισοζυγίου. Αυτό είναι κάτι το οποίο διακρίνεται και από την εικόνα που ακολουθεί (βλέπε εικόνα 4.2) (Pagoulatos, 2014).

Εικόνα 4.2 : Το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών σαν επί τοις εκατό του ΑΕΠ (ΕΛΣΤΑΤ, 2011)

Σε αυτό το σημείο είναι καθοριστικό να τονιστεί πως η αισθητή ελάττωση της χρηματοοικονομικής δράσης με το ξεκίνημα της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης εξαιτίας της (αναγκαίας για λόγους εξυγίανσης της οικονομίας της χώρας μας) καθοριστικής συρρίκνωσης του δημόσιου τομέα, είχε σαν κυριότερη συνέπεια την αισθητή ελάττωση της δράσης, περιέχοντας και εκείνης του ιδιωτικού κλάδου, την υποχώρηση της απασχόλησης, την αισθητή ελάττωση των εισροών των εταιριών και των νοικοκυριών καθώς επίσης και των αδυναμιών εκείνων να αποπληρώνουν τους δανεισμούς αλλά και τις εν γένει υποχρεώσεις τους προς τους τραπεζικούς οργανισμούς (Τριανταφύλλου, 2017).

Έτσι, η δημοσιονομική κρίση εξελίχτηκε μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα σε μια ισχυρή τραπεζική κρίση δημιουργώντας τεράστια προβλήματα κυρίως στην κεφαλαιακή επάρκεια καθώς επίσης και στην ρευστότητα των τραπεζικών οργανισμών της χώρας μας εξαιτίας της τεράστιας ανοδικής τάσης των μη εξυπηρετούμενων δανεισμών, όπως επίσης και εξαιτίας της φυγής καταθέσεων λόγω φοβίας για έξοδο από την ζώνη του ευρώ (ως επί το πλείστον κατά την περίοδο του 2014-15) (Floros and Chatziantoniou, 2017).

Εικόνα 4.3 : Ποσοστά ανεργίας κατά τα πρώτα χρόνια της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης στην χώρα μας (ΕΛΣΤΑΤ, 2014)

Έρευνες όλα αυτά τα χρόνια αναφέρουν σαν βασικότερες αιτίες εξάπλωσης της κρίσης αυτής της μορφής, το γεγονός πως από την περίοδο του 2010 και μετέπειτα ελαττώθηκε αισθητά το ΑΕΠ της χώρας μας κατά σχεδόν 1/4 σε σωρευτικό επίπεδο αλλά και το γεγονός πως η οικονομία της χώρας μας εισχώρησε σε οξυτάτο επίπεδο όπου από τη μια μεριά οι εγχώριες εταιρίες είδαν τις εισροές τους να μειώνονται αισθητά, και από την άλλη μεριά τα νοικοκυριά δέχτηκαν τεράστια μείωση των εισροών τους εξαιτίας της αισθητής ελάττωσης της απασχόλησης και της μείωσης των μισθών (Λιαργκοβας, 2020).

Μια εξίσου σημαντική αιτία όλων αυτών ήταν πως τόσο οι εταιρίες και οι οργανισμοί της χώρας μας όσο και τα νοικοκυριά δεν είχαν πλέον την ευχέρεια να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που είχαν, μεταξύ των οποίων ήταν και τα δάνεια τα οποία είχαν πάρει (είτε πρόκειται για επιχειρηματικά είτε για στεγαστικά είτε ακόμα και καταναλωτικά) από τους τραπεζικούς οργανισμούς της χώρας μας. Η εξέλιξη τόσο των μη εξυπηρετούμενων δανεισμών όσο και των καταθέσεων κατά την περίοδο της ύφεσης στην χώρα μας ήταν μια ένδειξη για το μέγεθος των συνεπειών που θα επιφέρει αυτή η κατάσταση στο εθνικό τραπεζικό σύστημα (Alogoskoufis and Featherstone, 2021).

Για αρκετά χρόνια, όμως, το κυριότερο θέμα δεν ήταν η επάνοδος της χώρας μας στις χρηματαγορές, η αισθητή ελάττωση των ονομαστικών μεγεθών του ελλείμματος είτε μια μικρή ανάκαμψη. Αντίθετα, για αρκετά χρόνια το βασικότερο θέμα ήταν να καταφέρει η Ελλάδα να υλοποιήσει τις απαιτούμενες διαρθρωτικές αλλαγές, προκειμένου η οικονομία μας να αναπτύξει υγιείς καθώς επίσης και σταθεροποιημένες βάσεις, όχι μονάχα για την απαιτούμενη δημοσιονομική εξυγίανση, αλλά και για μια συντηρήσιμη και αποδοτική εξέλιξη (Dendrinou and Varvitsioti, 2019).

Η συγκεκριμένη εξέλιξη ήταν ζωτικής σημασίας να εξασφαλίζει όσο γίνεται περισσότερο την ισορροπία αλλά και την δίκαιη κατανομή των εισροών. Ο ενεργός ρόλος όλων των κοινωνικών στρωμάτων στην χρηματοοικονομική ευημερία ήταν ζωτικής σημασίας και για πολλά έτη αποτέλεσε το στοίχημα μιας μακροπρόθεσμης πολιτικής εξόδου (Floros and Chatziantoniou, 2017).

4.2 Κρίση στην Ελλάδα και βασικά μεγέθη

Έρευνες όλα αυτά τα χρόνια κάνουν λόγο πως από την περίοδο του 2007 εντοπιζόταν δείγματα πως η οικονομία της χώρας μας είχε σοβαρά ζητήματα. Η κρίση της χώρας μας άρχισε από την χρηματοοικονομική δυσπραγία, η οποία εισήχθη σε εθνικό επίπεδο εξαιτίας της παγκόσμιας κρίσης, που έφερε στην επιφάνεια την υπερχρέωση του δημοσίου της χώρας μας όπως επίσης και την τεράστια αδυναμία εποπτείας των διογκωμένων οφειλών (Seferlis et al., 2014).

Παράλληλα, η οικονομία της χώρας μας ξεκίνησε να έχει τεράστια ζητήματα ως επί το πλείστον διαμέσου της αισθητής ελάττωσης των επενδυτικών κινήσεων. Η ελάττωση αυτών των κινήσεων είχε σαν κυριότερη συνέπεια την τεράστια διόγκωση των ιδιωτικών επενδυτικών κινήσεων. Η συγκεκριμένη κατάσταση ήταν ένα συγχρονισμένο φαινόμενο με την παγκόσμια οικονομία, που επέφερε ανοδική τάση αυτών των κινήσεων αλλά ήταν συνέπεια της κυβερνητικής πολιτικής, κατά κύριο λόγο διαμέσου της ανάπτυξης ενός κλίματος των αγορών εξαιτίας της αναμενόμενης εισαγωγής του ΦΠΑ. Η παραπάνω διόγκωση επηρέασε και την ζήτηση, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη συντήρηση χαμηλότερων τραπεζικών επιτοκίων έως και την περίοδο του 2007 (Lapavitsas, 2015).

Με αυτόν τον τρόπο από την περίοδο του 2009 και μετέπειτα ξεκίνησαν τα χρηματοοικονομικά ζητήματα να γίνονται όλο και πιο μεγάλα, κατά κύριο λόγο εξαιτίας του ότι το δημοσιονομικό έλλειμμα ήταν αρκετά πιο μεγάλο σε σχέση με αυτό που είχε δηλωθεί. Η κυβέρνηση της χώρας μας με στόχο να καταφέρει να κερδίσει ξανά την αξιοπιστία του κράτους στην παγκόσμια αγορά και να ελαττώσει τα επιτόκια προσπάθησε να αναπτύξει ορισμένα μέτρα με απώτερο στόχο την αισθητή ελάττωση των εξόδων, δίχως να το επιτύχει και η χώρα μας ζήτησε την υποστήριξη του ΔΝΤ (Martsaganis, 2013).

Η ύφεση για την χώρα μας ξεκίνησε να γίνεται πιο έντονη την περίοδο του 2009, ως επί το πλείστον όταν με την αλλαγή της κυβέρνησης έγινε αναθεώρηση των δεδομένων του δημοσιονομικού ελλείμματος. Ενώ αναφερόταν πως ήταν στο 6% του ΑΕΠ στη συνέχεια αυτό το ποσοστό υπερδιπλασιάστηκε. Παράλληλα, οι ελαττωμένες πωλήσεις των μετοχών και των ομολόγων της χώρας μας εμφάνιζε τον φόβο πως η

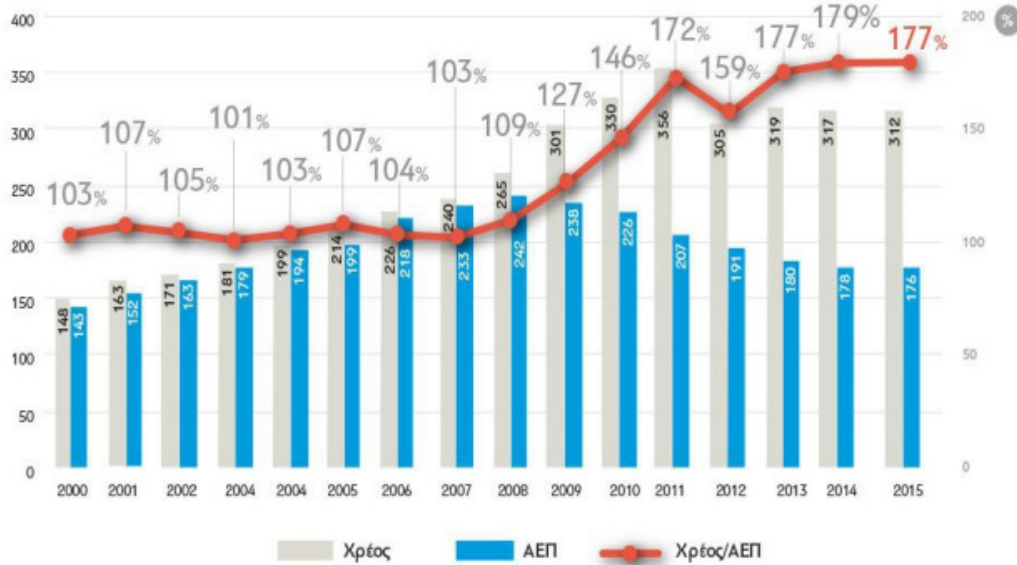
χώρα ήταν έτοιμη για μια οικονομική κατάρρευση εκτός από την περίπτωση στην οποία οι πολιτικοί είχαν την ευχέρεια να αντιμετωπίσουν εξαιρετικά υψηλά επίπεδα χρέους (Limniotis, 2016).

Από εκείνη την περίοδο ξεκίνησε ένας συνεχόμενος έλεγχος για την οικονομία της χώρας μας, καθώς δεν είχαμε πάρει τα κατάλληλα μέτρα με βασικότερο στόχο την αισθητή ελάττωση του ελλείμματος. Στα τέλη εκείνης της χρονιάς, η Fitch αξιολόγησε το χρέος μας σε BBB+ με αρνητική προοπτική. Ήταν η πρώτη φορά σε μια δεκαετία που ένας τέτοιος οίκος είχε δώσει στην χώρα μας μια βαθμολογία χαμηλότερη του A (Dendrinou and Varvitsioti, 2019).

Η κυβέρνηση στο ξεκίνημα του επόμενου έτους υπέβαλε στην ΕΕ το επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, που είχε αναπτυχθεί από το ΔΝΤ και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Έτσι, ξεκίνησε να γίνεται αντιληπτό πως εξαιτίας υψηλότερων ελλειμμάτων και οφειλών η χώρα μας είχε να αντιμετωπίσει σοβαρά ζητήματα δανειοδότησης με τις παγκόσμιες αγορές (Floros and Chatziantoniou, 2017).

Για αυτόν τον λόγο το ΔΝΤ έστειλε μια τεχνική αποστολή, που παρείχε συμβουλές στην κυβέρνηση της χώρας μας, προκειμένου να κάνει καθοριστικές αλλαγές σε ό,τι είχε να κάνει με τις συντάξεις, την φορολογία και τις εισπράξεις της, τον έλεγχο των δημοσιονομικών κλπ. Μερικές ημέρες αργότερα, η χώρα μας έλαβε την απόφαση για ένα 3ετές σχέδιο με στόχο την ελάττωση του προϋπολογισμού του ελλείμματος (Mavridis, 2018).

Το Συμβούλιο της ΕΕ παρείχε την στήριξη στην χώρα μας, επιβάλλοντας παράλληλα τριπλό έλεγχο από την ΕΚΤ όπως επίσης και το ΔΝΤ ενώ την ίδια στιγμή έπρεπε να πάρει κατάλληλα μέτρα με απώτερο σκοπό την αισθητή ελάττωση του ελλείμματος έως και τους επόμενους 2 μήνες. Στις αρχές Απριλίου της περιόδου του 2010 λήφθηκε η απόφαση πως το έλλειμμα της χώρας ήταν στο 13,6% του ΑΕΠ και για αυτόν τον λόγο η χώρα μας υπέβαλε αίτημα ενεργοποίησης του Μηχανισμού Δημοσιονομικής Σταθερότητας και σχεδόν 10 ημέρες αργότερα έλαβε την απόφαση για ένταξη της χώρας σε αυτόν τον μηχανισμό (Alogoskoufis and Featherstone, 2021).

Εικόνα 4.4 : Δείκτης χρέους/ΑΕΠ (ΕΛΣΤΑΤ, 2016)

Σχεδόν 2 εβδομάδες αργότερα, η χώρα μας υπέβαλλε αίτημα για διμερή δανεισμό από τις χώρες μέλη της ζώνης του ευρώ, όπου οι εκπρόσωποι των εν λόγω χωρών έλαβαν την απόφαση να προσφέρουν την απαιτούμενη στήριξη στην χώρα μας. Μερικές ημέρες αργότερα, η χώρα μας σύναψε Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης (την 1^η) με τις παραπάνω χώρες (Τριανταφύλλου, 2017).

Οι δανεισμοί οι οποίοι προσφέρθηκαν άγγιζαν τα 80 δισεκατομμύρια ευρώ συνδυαστικά με την ανάλογη χρηματοδότηση από το ΔΝΤ που άγγιζε τα 30 δισεκατομμύρια ευρώ σύμφωνα με έναν διακανονισμό χρηματοδότησης άμεσης ετοιμότητας. Στη συνέχεια υπήρξαν δυο υποβαθμίσεις των οφειλών της χώρας μας από τον οίκο Moody's (Λιαργκοβας, 2020).

Στα μέσα της περιόδου του 2011 οι ηγέτες της ΕΕ συμφώνησαν να προσφέρουν επιπλέον δανεισμό στην χώρα μας που έφτανε τα 109 δισεκατομμύρια ευρώ με κυριότερο σκοπό την διάσωσή της. Σχεδόν έναν χρόνο αργότερα, υπογράφηκε και η 2^η δανειακή σύμβαση που άγγιζε τα 109 δισεκατομμύρια ευρώ. Εξ αυτών μονάχα τα 61,7 δισεκατομμύρια αποτέλεσαν καθαρό καινούριο δανεισμό, αφού όλα τα άλλα ήταν το μη εκταμιευμένο υπόλοιπο των πρώτων διακρατικών δανεισμών και η σύμβαση ανακεφαλαιοποίησης (Floros and Chatziantoniou, 2017).

Μέχρι και το ξεκίνημα της περιόδου του 2012 είχαν ήδη υπογραφεί 4 συμβάσεις με το Υπουργείο Οικονομικών και Δελτία Δημοσίου Χρέους. Η 1^η εξ αυτών άγγιζε τα 30 δισεκατομμύρια ευρώ και είχε να κάνει με τη χρηματοδότηση της ανταλλαγής των κρατικών ομολόγων της χώρας μας, η 2^η ήταν κοντά στα 5,5 δισεκατομμύρια ευρώ και είχε να κάνει με τη χρηματοδότηση αποπληρωμής των δεδουλευμένων τόκων, η 3^η ήταν στα 35 δισεκατομμύρια και είχε σαν στόχο να προσφέρει στην χώρα μας την ευχέρεια να χρηματοδοτήσει την πιθανή επαναγορά τίτλων και η τελευταία ήταν ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζικών οργανισμών της χώρας μας και ήταν στα 23 δισεκατομμύρια ευρώ (Alogoskoufis and Featherstone, 2021).

Τα ποσά που είχαν μαζευτεί μέχρι και τα μέσα εκείνης της χρονιάς ήταν κοντά στα 148 δισεκατομμύρια ευρώ. Εξ αυτών σχεδόν τα 88 δισεκατομμύρια είχαν καλύψει τόκους κλπ ενώ όλα τα άλλα είχαν άρρηκτη σχέση με την εφαρμογή του PSI καθώς επίσης και την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζικών οργανισμών. Εκείνη την περίοδο τα ποσοστά ανεργίας όπως επίσης και ο πληθωρισμός είχαν ξεκινήσει να εκτινάσσονται ενώ οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις της χώρας μας έβλεπαν τις εισροές τους διαρκώς να ελαττώνονται με βασικότερη συνέπεια να οδηγούνται ολοένα και πιο πολλές στην χρεοκοπία (Seferlis et al., 2014).

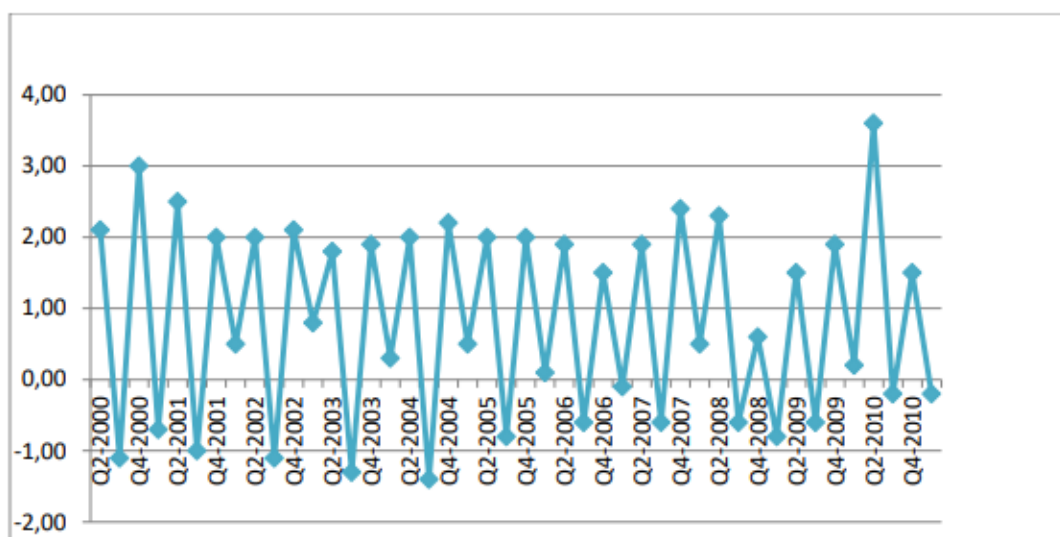
Η περίοδος του 2012 είχε κλείσει με οφειλές που ήταν κοντά στο 143% του ΑΕΠ και το έλλειμμα ήταν κοντά στο 10,5%. Ταυτόχρονα, η οικονομία ελαττώθηκε κατά 4,5%. Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να επισημανθεί πως στα μέσα της περιόδου του 2011 είχε ψηφιστεί και το Μεσοπρόθεσμο που αφορούσε την περίοδο του 2012 έως και εκείνη του 2015 (Lapavitsas, 2015).

Σε ό,τι έχει να κάνει με τον επηρεασμό της κρίσης προς το ΑΕΠ, θα πρέπει να σημειωθεί πως το ΑΕΠ εμφάνιζε κατά μέσο όρο αυξητικές τάσεις, όσο η οικονομία της χώρας μας ήταν σε σταθεροποιημένα επίπεδα. Από την άλλη μεριά, όταν η ύφεση εμφανίστηκε, οι διαρκείς αρνητικές αλλαγές του, ήταν συνέπεια της καθοδικής τάσης της οικονομίας της χώρας μας. Όλα αυτά επέφεραν το αρνητικό πρόσημο (Martsaganis, 2013).

Ένα εξίσου σημαντικό και ιδιαίτερα ενδιαφέρον εύρημα ερευνών, αναφέρει πως ήταν η πιο μεγάλη διακύμανση στις αλλαγές του ΑΕΠ, κατά την περίοδο της

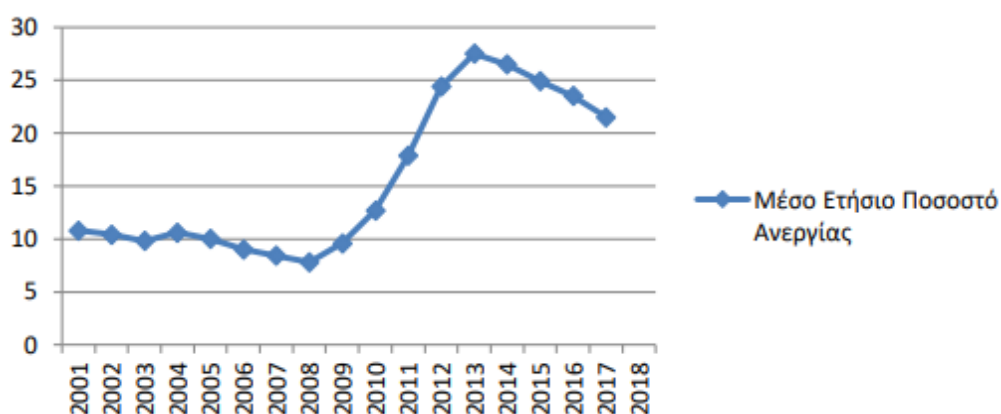
ύφεσης. Αυτό είναι εφικτό να αποτελεί μια ένδειξη του γενικού κλυδωνισμού της οικονομίας της χώρας μας. Ένα εξίσου καθοριστικό δεδομένο, ενδεικτικό της αλλαγής στην εικόνα της οικονομίας της χώρας μας ήταν τα μέγιστα αλλά και τα ελάχιστα τα οποία κατορθώνονταν σε κάθε περίοδο. Ύστερα από την εμφάνιση της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης, οι θετικές τιμές μειώθηκαν σε μεγάλο βαθμό ενώ οι αρνητικές παρουσίασαν ανοδική τάση σε όρους απόλυτης τιμής (Limniotis, 2016).

Παράλληλα, σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να τονιστεί πως ο μέσος πληθωρισμός είχε ανοδική τάση, αλλά ως επί το πλείστον την περίοδο πριν την ύφεση, όπου η χρηματοοικονομική κατάσταση της χώρας μας ήταν βελτιωμένη. Την 2^η περίοδο υπήρξαν περιορισμένες αυξήσεις και μειώσεις στις αλλαγές του πληθωρισμού. Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος που η μέση τιμή ήταν πιο μικρή σε σχέση με την 1^η περίοδο. Ακόμα, έρευνες αναφέρουν πως η διακύμανση ήταν σε παρόμοια επίπεδο σε όλες τις περιόδους. Αυτό κατά κύριο λόγο οφείλεται στις τεράστιες αυξήσεις και μειώσεις αυτών των δυο περιόδων, πριν και μετά την κρίση δηλαδή (Dendrinou and Varvitsioti, 2019).

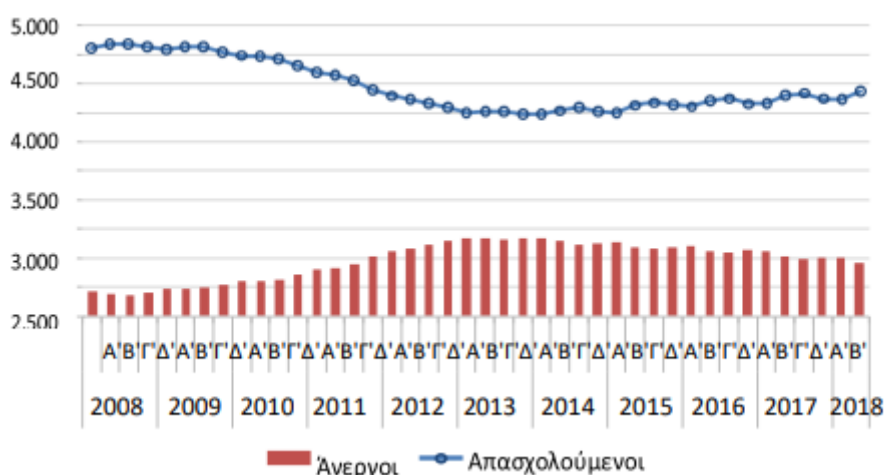

Εικόνα 4.5 : Πληθωρισμός πριν και μετά την κρίση (Μακρής, 2012)

Όπως αναφέρθηκε ήδη και παραπάνω, όμως, τα ποσοστά ανεργίας ήταν πιο μεγάλα μετά την ύφεση. Ακόμα, η διακύμανση στις τριμηνιαίες αλλαγές του συγκεκριμένου ποσοστού είχαν παρουσιάσει αισθητή ανοδική τάση μετά την ύφεση, κατά κύριο λόγο εξαιτίας της τεράστιας αστάθειας στο εσωτερικό του κράτους. Όπως ήταν αναμενόμενο, κατά την περίοδο της ύφεσης, αυτά τα ποσοστά κατάφεραν να πετύχουν την πιο μεγάλη τιμή τους, φτάνοντας σε ποσοστά ρεκόρ κατά την περίοδο του 2013 (βλέπε εικόνα 4.6) (Christodoulakis, 2015).

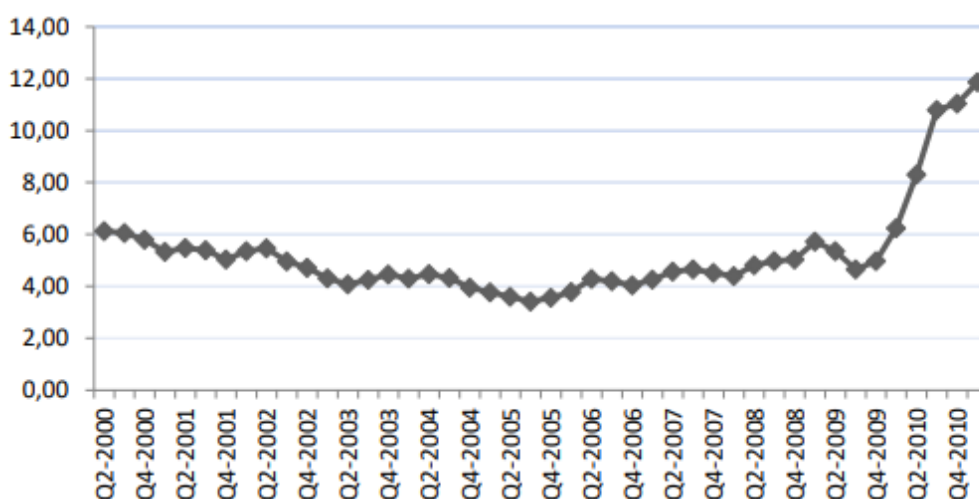

Εικόνα 4.6 : Εξέλιξη ανεργίας πριν και μετά την κρίση (ΕΛΣΤΑΤ, 2019)

Εικόνα 4.7 : Απασχολούμενοι και άνεργοι κατά την περίοδο της κρίσης (ΕΛΣΤΑΤ, 2019)

Επίσης, είναι σημαντικό να επισημανθεί πως στα δεκαετή ομόλογα εντοπίζεται πως οι αποδόσεις ήταν πιο μεγάλες, κατά μέσο όρο, ύστερα από την περίοδο της ύφεσης. Αυτό φυσικά για πολλούς ερευνητές ήταν αναμενόμενο, καθώς αυξάνεται η έλλειψη αξιοπιστίας του κράτους προς τους δανειστές του, με βασικότερη συνέπεια να υφίσταται ανοδική τάση των αποδόσεων των περιουσιακών στοιχείων (λόγω του ότι υφίσταται ανοδική τάση και του ρίσκου). Κάτι παρόμοιο γίνεται και στην περίπτωση της διακύμανσης. Με τις σημαντικές εξελίξεις στο παγκόσμιο στερέωμα αλλά και με τις διαρκείς αποφάσεις της ΕΕ για την εξέλιξη της χώρας μας, ήταν λογικό να αλλάζουν συχνά οι αποδόσεις του εν λόγω μηχανισμού δανεισμού (Manasse and Katsikas, 2017).

Εικόνα 4.8 : Εξέλιξη δεκαετών ομολόγων της χώρας μας πριν και μετά την κρίση (Μακρής, 2012)

Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ο γενικός δείκτης του Χρηματιστηρίου της χώρας μας εμφάνισε κατά μέσο όρο αυξητικές τάσεις, κατά την περίοδο όπου η οικονομία της χώρας μας ήταν σε σταθεροποιημένα επίπεδα. Από την άλλη μεριά, με την εμφάνιση της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης, υπήρξαν αρνητικές αλλαγές του εν λόγω δείκτη, κάτι το οποίο επέφερε αρνητικό πρόσημο στις μέσες αποδόσεις. Ταυτόχρονα, εντοπίστηκε πιο μεγάλη διακύμανση στις αλλαγές του

συγκεκριμένου δείκτη, κατά την περίοδο της ύφεσης, κάτι το οποίο από αρκετούς ερευνητές θεωρήθηκε ως φυσιολογικό (Τσουλφίδης, 2017).

Εικόνα 4.9 : Εξέλιξη Δείκτη Χρηματιστηρίου της χώρας μας πριν και μετά την κρίση (Ξενάκης, 2013)

4.3 Ελληνικό τραπεζικό σύστημα

Οι συνέπειες της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης ήταν τόσο καθοριστικές για την οικονομία της χώρας μας, προκειμένου να διαπεράσει και να επηρεάσει σε σημαντικό επίπεδο όλους τους βασικούς τομείς της χρηματοοικονομικής δράσης, με κυριότερη εξ αυτών τον εθνικό τραπεζικό κλάδο. Ακόμα, η ύφεση έφερε στην επιφάνεια την απαίτηση εφαρμογής ενιαίων συστημάτων ελέγχου όχι μονάχα των δημοσιονομικών επιδόσεων των χωρών μελών της ευρωζώνης αλλά και όλων των τραπεζικών συστημάτων (Seferlis et al., 2014).

Εν αντιθέσει με τις περιπτώσεις άλλων οικονομιών κατά την περίοδο της ύφεσης, το σύστημα της χώρας μας δεν ήταν αυτό που επέφερε την ύφεση σε εθνικό επίπεδο. Αντιθέτως ήταν αυτό που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την κρίση δημόσιου χρέους όπως επίσης και την τεράστια χρηματοοικονομική κρίση της χώρας με συνέπεια να υπάρξει απαίτηση ανακεφαλαιοποίησής της σε 4 διαφορετικές φάσεις καθώς και το επακόλουθο κλείσιμο 14 τραπεζικών οργανισμών (από τους οποίους οι δυο ήταν

μεταξύ των πιο σημαντικών μεγεθών σε αυτόν τον τομέα της χώρας μας) (Pagoulatos, 2014).

Οι βασικές προκλήσεις του εν λόγω συστήματος παρέμεναν η επαρκής ρευστότητα των 4 συστημικών τραπεζικών οργανισμών όπως επίσης και ολόκληρου του συστήματος αυτής της μορφής, η ρευστοποίηση των περιουσιακών στοιχείων που δεν είχαν να κάνουν με τις βασικές και οργανικές δράσεις αυτών των οργανισμών αλλά και η ευρύτερη εξυγίανση των χαρτοφυλακίων δανείων τους (Seferlis et al., 2014).

Πριν από την περίοδο της ύφεσης το συγκεκριμένο σύστημα στην χώρα μας ήταν επαρκώς κεφαλαιοποιημένο και δεν ήταν εφικτό να αποτελέσει την βασικότερη αιτία της ανάπτυξης της ύφεσης στην χώρα μας. Το συγκεκριμένο σύστημα σε εθνικό επίπεδο κλονίσθηκε στην αρχή λόγω της τεράστιας έλλειψης διατραπεζικής χρηματοδότησης εξαιτίας της παγκόσμιας πιστωτικής κρίσης, και στη συνέχεια σε πιο σταθερό επίπεδο από την τεράστια ανοδική τάση των μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων στο εγχώριο περιβάλλον εξαιτίας της ανοδικής τάσης των ποσοστών ανεργίας σε συνδυασμό με την αισθητή ελάττωση της χρηματοοικονομικής δράσης (Μαριόλης, 2019).

Στο παραπάνω πλαίσιο καθοριστικό ρόλο έπαιξαν η ανάπτυξη του Ελληνικού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, η εφαρμογή του προγράμματος PSI όπως επίσης και οι διαρκείς φάσεις κεφαλαιοποίησης αυτών των οργανισμών. Έρευνες, επίσης, όλα αυτά τα χρόνια αναφέρουν πως μια από τις καθοριστικότερες και τις πιο αρνητικές συνέπειες στο συγκεκριμένο σύστημα προερχόταν από το πρόγραμμα της ιδιωτικής συμμετοχής στο κούρεμα των κρατικών ομολόγων της χώρας μας, αφού δημιούργησε τεράστια ζητήματα στα κεφάλαια αυτών των οργανισμών.

Από την άλλη μεριά, οι ανακεφαλαιοποιήσεις αυτών των οργανισμών κατά την περίοδο της ύφεσης ήταν ως μια αναπόφευκτη κατάσταση και παράλληλα σημαντική συνθήκη σε ό,τι είχε να κάνει με την ανάκτηση της εμπιστοσύνης στο εν λόγω σύστημα της χώρας μας. Ταυτόχρονα, οι βασικοί συστηματικοί οργανισμοί επιδόθηκαν σε μια σειρά ενεργειών, όπως ήταν για παράδειγμα η αποτελεσματική διαχείριση των περιουσιακών στοιχείων και υποχρεώσεών τους, η αισθητή ελάττωση του κόστους όπως επίσης και η βέλτιστη εφικτή διαχείριση του πιστωτικού κινδύνου, ο οποίος αποτέλεσε ένα από τα πιο μεγάλα ζητήματα των επιχειρησιακών δράσεων.

Με τις συγκεκριμένες πρακτικές υπολογίζονταν πως θα επιτάχυναν τη διαδικασία όπως επίσης και την περίοδο επιστροφής σε συνθήκες πιο μεγάλης κανονικότητας (Seferlis et al., 2014).

4.4 Μνημόνια

Στις αρχές της περιόδου του 2010 υπήρξαν τεράστιες πιέσεις προς την χώρα μας για άμεση λήψη κατάλληλων μέτρων. Στις αρχές Φεβρουαρίου η χώρα μας ανακοίνωσε μέτρα για τον δημόσιο κλάδο που περιείχαν πάγωμα μισθών, μειώσεις επιδομάτων κατά 10%, περικοπές υπερωριών κλπ. Αυτό επί της ουσίας ήταν και το 1^ο πακέτο οικονομικών μέτρων που έλαβε η χώρα μας με κυριότερο στόχο την αντιμετώπιση της ύφεσης (Παπαθεοδώρου και συν., 2021).

Σε ό,τι έχει να κάνει με το 2^ο πακέτο, είναι σημαντικό να τονιστεί πως λόγω της πιθανότητας χρεοκοπίας της χώρας μας πάρθηκαν καινούρια πιο σκληρά μέτρα. Τα μέτρα τα οποία είχαν ληφθεί εκείνη την περίοδο ήταν τα εξής :

- Ελάττωση κατά 30% των δώρων
- Ελάττωση κατά 12% σε όλα τα επιδόματα του δημοσίου
- Ελάττωση κατά 7% στις αποδοχές των εργαζομένων ΔΕΚΟ κλπ
- Ανοδική τάση του ΦΠΑ από 4,5 στο 5%, από 9 σε 10%, από 19 σε 21%
- Ανοδική τάση κατά 15% του φόρου της βενζίνης
- Επιβολή επιπλέον 10-30% στις φορολογίες εισαγωγής επί της αξίας των εισαγόμενων οχημάτων
- Επαναφορά και επέκταση των τεκμηρίων διαβίωσης σε όλα τα οχήματα (Φιλιππίδου, 2017)

Τα παραπάνω μέτρα, όμως, επέφεραν τεράστιες αντιδράσεις ενώ υλοποιήθηκαν αρκετές απεργίες και πορείες σε ολόκληρη την Ελλάδα. Παρόλα αυτά,

όμως, η χώρα μας δεν κατόρθωσε να παρουσιάσει αισθητή βελτίωση στην θέση που είχε στις παγκόσμιες αγορές παρά την λήψη αυστηρών μέτρων. Αυτό είχε σαν συνέπεια 1,5 μήνα μετά να προσφύγει στην βοήθεια του ΔΝΤ, της ΕΕ όπως επίσης και της ΕΚΤ (Μιχαλοπούλου, 2014)

Όλες αυτές συγκρότησαν από κοινού έναν μηχανισμό υποστήριξης για την χώρα μας. Η ανακοίνωση της προσφυγής σε αυτόν τον μηχανισμό έγινε τον Απρίλιο εκείνης της χρονιάς. Η χώρα μας υπέγραψε αυτό το μνημόνιο και τα μέτρα που είχαν ληφθεί αφορούσαν την αντικατάσταση του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού των δημοσίων εργαζομένων με επίδομα 500 ευρώ, την αντικατάσταση της 13^{ης} και 14^{ης} σύνταξης με επίδομα 800 ευρώ, την επιπλέον μείωση των επιδομάτων κατά 8% στα επιδόματα των δημοσίων υπαλλήλων και κατά 3% στους εργαζομένους ΔΕΚΟ, η ανοδική τάση του υψηλότερου συντελεστή ΦΠΑ από 21 σε 23%, η ανοδική τάση στην ειδική φορολογία κατανάλωσης σε καύσιμα κλπ κατά 10%, η ανοδική τάση στις αντικειμενικές τιμές ακινήτων καθώς επίσης και η πρόσθεση ενός επιπλέον 10% στις φορολογίες εισαγωγής επί της αξίας των εισαγόμενων οχημάτων (Πισσαρίδης, 2020).

Παράλληλα, σε αυτό το σημείο χρειάζεται να τονιστεί πως το νομοθετικό πλαίσιο προέβλεπε μεταβολές και στα εργασιακά με ανοδική τάση του ορίου απολύσεων καθώς επίσης και με αισθητή ελάττωση του χαμηλότερου μισθού. Ακόμα, στο ασφαλιστικό προέβλεπε ανοδική τάση στα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης των γυναικών στον δημόσιο κλάδο στα 65 έτη μέχρι και τα τέλη της περιόδου του 2013 με έτος ξεκινήματος την περίοδο του 2011 (Seferlis et al., 2014).

4.5 Αποτελέσματα και αντιμετώπιση

Η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση οδήγησε σε επισφαλή εργασία, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αισθητή ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας και εν τέλει οδήγησε σε κοινωνικό αποκλεισμό ολοένα και πιο πολλών ομάδων κάτι το οποίο αποτέλεσε πηγή αρκετών ψυχικών προβλημάτων. Τα ποσοστά ανεργίας έχουν άμεση σχέση με την ανοδική τάση της ημερήσιας κατανάλωσης αλκοόλ, την ανοδική τάση των αυτοκτονιών, της ενδο-οικογενειακής βίας κλπ. Έρευνες αναφέρουν πως η ύφεση

έπαιξε καθοριστικό ρόλο και στην φτώχεια η οποία επιφέρει και περισσότερες παθήσεις (Τριανταφύλλου, 2017).

Γενικότερα, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πως τα αποτελέσματα αυτής της κατάστασης ήταν ορατή ήδη από την περίοδο του 2008. Εκείνη την περίοδο οι καθαρές συνολικές επενδύσεις είχαν μειωθεί στο 8% σχεδόν του ΑΕΠ, δηλαδή κατά 4,5 εκατοστιαίες μονάδες σε σχέση με την περίοδο του 2007. Αυτό από την μια δείχνει τη μείωση των εισροών και από την άλλη σχετίζεται άμεσα με την αναβολή της πραγματοποίησης των επενδυτικών σχεδίων του ιδιωτικού κλάδου ενόψει της ελάττωσης της ζήτησης η οποία αποτελεί βασικό γνώρισμα των υφέσεων (Λιαρκοβας, 2020).

Παράλληλα, η αισθητή ελάττωση των επενδυτικών κινήσεων παρουσιάζει τις δυσμένειες πρόσβασης στον δανεισμό. Μια σημαντική δυσκολίες για όλες τις σύγχρονες εταιρίες και οργανισμούς. Κατά την 1^η περίοδο της ύφεσης, έως δηλαδή και τα μέσα της περιόδου του 2009, όταν οξυνόταν η κρίση στους τραπεζικούς οργανισμούς, όλες οι κυβερνήσεις των αναπτυγμένων κρατών παρείχαν χρηματοδοτήσεις με στόχο τη διάσωση αυτού του συστήματος, με κυριότερη συνέπεια να υπάρξει τεράστια διόγκωση του δημοσιονομικού ελλείμματος καθώς επίσης και του δημόσιου χρέους. Στην χώρα μας προσφέρθηκαν σχεδόν 28 δισεκατομμύρια ευρώ με απώτερο στόχο την άμεση βοήθεια αυτού του συστήματος όπως επίσης και για εγγυήσεις. Με λίγα λόγια είναι εφικτό να ειπωθεί πως εξαιτίας της ύφεσης ένα ποσοστό του ιδιωτικού χρέους μεταβλήθηκε σε δημόσιο (Μαννιδίς, 2018).

Σε ό,τι έχει να κάνει με την αντιμετώπιση της ύφεσης, θα πρέπει να σημειωθεί πως δεν ήταν ένα εύκολο ζήτημα. Έρευνες αναφέρουν πως η ύφεση έχει ανάγκη από εφαρμογή του κατάλληλου μείγματος νομισματικής αλλά και δημοσιονομικής πολιτικής σε συνδυασμό με σωστό συντονισμό σε παγκόσμιο επίπεδο. Το βασικότερο ερώτημα, όμως, σε συνθήκες ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, είναι ότι αυτοί οι οποίοι έχουν την ευθύνη για αυτήν την κατάσταση θα πληρώσουν, δίχως να υφίστανται αδικαιολόγητες απώλειες στο ΑΕΠ (Dendrinou and Varvitsioti, 2019).

Η νομισματική πολιτική αντέδρασε με δυο τακτικές. Η πρώτη εξ αυτών ήταν η χαλάρωση της στάσης της ελαττώνοντας τα επιτόκια και προσφέροντας ενέσεις ρευστότητας. Ταυτόχρονα, προσφέρθηκαν αρκετά δις ευρώ από τις κεντρικές τράπεζες

με κυριότερο στόχο την παροχή ρευστότητας στην διατραπεζική αγορά, αφού οι εμπορικοί τραπεζικοί οργανισμοί δεν ήταν πρόθυμοι να προσφέρουν χρήματα ο ένας στον άλλο. Τα περιθώρια επιτοκίων σε διάφορους δείκτες παρέμειναν σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα, τονίζοντας με αυτόν τον τρόπο την τεράστια έλλειψη εμπιστοσύνης ανάμεσα σε αυτούς τους οργανισμούς. Τα πιο μεγάλα χρηματιστήρια σε παγκόσμιο επίπεδα εμφάνισαν τεράστιες απώλειες κυρίως κατά την περίοδο του 2008 (ξεπερνώντας ακόμα και το 50%) (Limniotis, 2016).

Παρόλα αυτά και παρά τις παρεμβάσεις των νομισματικών αρχών η πορεία προς την ομαλότητα των αγορών χρήματος και κεφαλαίου ήταν εξαιρετικά αργή και προβληματική. Ήταν φανερό πως οι ενέργειες των κυβερνήσεων όλων των χωρών διαμέσου της δημοσιονομικής πολιτικής ήταν ζωτικής σημασίας. Παγκόσμιοι οργανισμοί, όπως ήταν για παράδειγμα το ΔΝΤ κλπ βοήθησαν στην στήριξη της οικονομίας διαμέσου της εφαρμογής δημοσιονομικών πακέτων, με κυριότερο στόχο η οικονομική πολιτική να λειτουργήσει αντί-κυκλικά εστιάζοντας στην χρηματοοικονομική δράση (Martsaganis, 2013).

Παρόμοιας μορφής πακέτα εφαρμόστηκαν και σε άλλα κράτη, όπως οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία, η Αγγλία κλπ. Τα πακέτα αυτής της μορφής περιείχαν εκτός από μέτρα εξασφάλισης της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος και διάφορα μέτρα όπως ήταν για παράδειγμα η αισθητή ελάττωση της φορολογίας, η ενίσχυση των δημοσίων εξόδων με στόχο την ενίσχυση της εσωτερικής ζήτησης κλπ (Lapavitsas, 2015).

Παρά το γεγονός πως τις περισσότερες φορές σε παρόμοιες περιπτώσεις η νομισματική πολιτική θεωρείται ως καταλληλότερη, υφίσταται μεγάλη επιφυλακτικότητα που έχει άμεση σχέση με τη χρήση της δημοσιονομικής πολιτικής σε φυσιολογικές συνθήκες. Υπό το φως των συγκεκριμένων εξελίξεων όλοι οι ερευνητές συμφωνούν για τη χρήση της δημοσιονομικής πολιτικής. Παρόλα αυτά υπήρξαν δυο προβληματισμοί που ως επί το πλείστον είχαν να κάνουν με το μέγεθος καθώς επίσης και την κατεύθυνση των τακτικών αυτής της μορφής (Alogoskoufis and Featherstone, 2021).

Από τη μια μεριά ήταν όσοι ήταν υποστηρικτές του ότι οι παραπάνω παρεμβάσεις ήταν η καταλληλότερη επιλογή με στόχο την αποφυγή μιας συνεχόμενης

κρίσης. Κατά τη συγκεκριμένη οπτική ο κίνδυνος ήταν να λειτουργήσουν οι κυβερνήσεις εξαιρετικά αργά και λίγο και όχι το ανάποδο. Από την άλλη μεριά, όσοι ανέφεραν πως δεν υφίσταται κοινή συνταγή για όλες τις χώρες, ανέφεραν πως οι παραπάνω παρεμβάσεις ήταν ζωτικής σημασίας να είναι άμεσες και καλά στοχευμένες, με κυριότερο στόχο να μην βάλουν σε μακροχρόνιο κίνδυνο την βιωσιμότητα των δημοσίων οικονομικών (Seferlis et al., 2014).

Με βασικότερο στόχο την εφαρμογή της επεκτατικής στρατηγικής ήταν σημαντικό να υφίστανται τα απαιτούμενα περιθώρια δημοσιονομικής ευελιξίας. Εκτεταμένες παρεμβάσεις αυτής της μορφής σε κράτη όπως το δικό μας, εκτός των ήδη νομοθετημένων ελαττώσεων των φορολογικών συντελεστών και κάποιων καθορισμένων εξόδων, θα είχαν σαν συνέπεια την ανοδική τάση του δημοσιονομικού ελλείμματος και των οφειλών με μακροπρόθεσμες αρνητικές επιπτώσεις (Floros and Chatziantoniou, 2017).

4.6 Συνέπειες

Βάσει μελετών οι χρηματοοικονομικές επιπτώσεις της ύφεσης στην χώρα μας όλα αυτά τα χρόνια είχαν σαν βασικό τους γνώρισμα την καθοριστική καθοδική τάση των δεικτών της οικονομίας, όπως ήταν για παράδειγμα η αισθητή ελάττωση του ΑΕΠ, η επενδυτική υστέρηση τόσο σε εθνικό όσο και σε εισφορές κεφαλαίων, μειώσεις μισθών, η ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας, η ανελαστική δημοσιονομική πολιτική διαμέσου των συμφωνιών σταθερότητας και ανάπτυξης με στόχο την ελάττωση των ελλειμμάτων αυτού του είδους, η ένταξη σε διάφορους μηχανισμούς κλπ (Λιαρκοβας, 2020).

Από την περίοδο του 2000 μέχρι και την εμφάνιση της κρίσης, η χώρα μας είχε μια από τις πιο ραγδαία εξελισσόμενες οικονομίες στην ζώνη του ευρώ, με το ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ να ξεπερνά ανά έτος το 4% αφού ταυτόχρονα οι ξένες επενδυτικές κινήσεις προς την χώρα μας παρουσίαζαν ανοδική τάση. Η σταθερότητα του κοινού νομίσματος όπως επίσης και η συμμετοχή στη ζώνη του ευρώ είχαν σαν συνέπεια η οικονομία της χώρας μας να ενισχυθεί σημαντικά από τις υψηλότερες εισροές των διαρθρωτικών ταμείων της ΕΕ για έργα υποδομής για τους Ολυμπιακούς

Αγώνες, την υλοποίηση διαρθρωτικών αλλαγών, τον καθοριστικό ρόλο των τραπεζικών οργανισμών κλπ (Petrakis, 2011).

Παρά το γεγονός αυτό, όμως, αρκετοί διεθνείς χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί όπως επίσης και ΟΟΣΑ είτε οίκοι αξιολόγησης τόνιζαν ότι η οικονομία της χώρας μας εμφάνιζε μεγάλη εξάρτηση κατά κύριο λόγο από τους διεθνείς δανεισμούς, την τεράστια ανοδική τάση της καταναλωτικής δαπάνης καθώς επίσης και από την αδυναμία της οικονομίας να είναι ανταγωνιστική (Τριανταφύλλου, 2017).

Πιο συγκεκριμένα ο τεράστιος δανεισμός, τα υψηλότερα επιτόκια όπως επίσης και η ανοδική τάση των δημοσίων εξόδων είχαν σαν συνέπεια την αισθητή ανοδική τάση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων καθώς επίσης και την διόγκωση των δημοσίων οφειλών. Η ανοδική τάση των καταναλωτικών εξόδων η οποία εν τέλει έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αύξηση της ζήτησης της οικονομίας εστίασε κατά βάση στον παγκόσμιο ιδιωτικό δανεισμό όπως επίσης και στην ανοδική τάση των εισαγωγών (Λιαρκοβας, 2020).

Παράλληλα, οι εξαγωγικές δράσεις της χώρας μας δεν κατάφεραν να αντισταθμίσουν το εμπορικό ισοζύγιο με κυριότερη συνέπεια να υφίσταται συνεχόμενη ανοδική τάση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Επιπλέον, η σύγχρονη βιομηχανία της χώρας μας παρέμενε εστιασμένη στο παρελθόν με βασικότερη συνέπεια να μην έχει την ευχέρεια να είναι ανταγωνιστική στη σημερινή εποχή (Ξενάκης, 2013).

Παρά το γεγονός πως υπήρξε σημαντική εξέλιξη στον χρηματοπιστωτικό κλάδο, θα πρέπει να τονιστεί ότι αυτό δεν άρχισε από τους πόρους της χώρας μας, αλλά ως επί το πλείστον από ξένη βοήθεια, η οποία δεν έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην περαιτέρω εξέλιξη αλλά δημιούργησε μια σχέση εξάρτησης με την εξωτερική βοήθεια, κατά κύριο λόγο της ΕΕ (Τσουλφίδης, 2017).

Η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση των τελευταίων ετών δεν ήταν εφικτό να μην επιφέρει αρνητικές επιρροές και επιδράσεις και στην χώρα μας. Η ύφεση ήταν και μια συνέπεια της ύφεσης του χρηματοπιστωτικού συστήματος της ΕΕ που ανάπτυξε μια καινούρια χρηματοοικονομική, κοινωνική καθώς επίσης και πολιτική πραγματικότητα (Αδαμπάση, 2012).

Η ύφεση σε διεθνές επίπεδο η οποία όπως αναφέρθηκε και παραπάνω εξελίχθηκε σε κρίση ρευστότητας στα περιφερειακά κράτη και ως επί το πλείστον στα κράτη του νότου, πήρε τη μορφή κρίσης χρέους και με αυτόν τον τρόπο επέφερε τεράστιους προβληματισμούς σε ό,τι είχε να κάνει με την συνοχή και εν τέλει με την ύπαρξη και την συμβολή της ΕΕ και της ζώνης του ευρώ (Zestos, 2015).

Πιο συγκεκριμένα, συγκριτικά με τα κράτη της ζώνης του ευρώ (μέχρι και την περίοδο του 2009) από τις χρηματοπιστωτικές αγορές εντοπίστηκε πως η νομισματική ένωση δεν είχε τον απαιτούμενο συντονισμό και τις κατάλληλες γνώσεις για όλες τις δράσεις, προκειμένου να έχει την ευχέρεια να κάνει τις απαιτούμενες διορθώσεις για να λύσει τα ζητήματα που πιθανόν να υπάρξουν από τις διαφορές ανταγωνιστικότητας όλων αυτών των χωρών (Μακρής, 2012).

Συμπερασματικά είναι δυνατόν να ειπωθεί πως η κατάσταση της οικονομίας της χώρας μας ήταν συνέπεια των εσφαλμένων τακτικών που υπήρξαν τις τελευταίες δεκαετίες. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα έχει άμεση σχέση με την ανεπάρκεια όπως επίσης και με την άρνηση της θέλησης των κυβερνήσεων της χώρας μας να εξομαλύνουν τα προβλήματα του φορολογικού συστήματος και να αναπτύξουν ένα βιώσιμο συνταξιοδοτικό σύστημα (δεδομένα τα οποία θα εξασφάλιζαν σε σημαντικό επίπεδο την κοινωνική συνοχή) (Μιχαλοπούλου, 2014).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πριν την αποδοχή της χώρας μας στην Ευρωζώνη το 2001, η ελληνική οικονομία μαστιζόταν από πολλά προβλήματα. Κατά τη δεκαετία του 1980, η ελληνική

κυβέρνηση είχε ακολουθήσει επεκτατική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική. Ωστόσο, αντί να ενισχύσει την οικονομία, η χώρα υπέστη υψηλούς ρυθμούς πληθωρισμού, υψηλά δημοσιονομικά και εμπορικά ελλείμματα, χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και συναλλαγματικές κρίσεις.

Σε αυτό το θλιβερό οικονομικό περιβάλλον, η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση (ONE) φάνηκε να προσφέρει μια αχτίδα ελπίδας. Η πεποίθηση ήταν ότι η νομισματική ένωση που υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) θα μείωνε τον πληθωρισμό, θα βοηθούσε στη μείωση των ονομαστικών επιτοκίων, θα ενθάρρυνε τις ιδιωτικές επενδύσεις και θα τόνωνε την οικονομική ανάπτυξη. Επιπλέον, το ενιαίο νόμισμα θα εξάλειφε πολλά κόστη συναλλαγών, αφήνοντας περισσότερα χρήματα για τη μείωση του ελλείμματος και του χρέους.

Ωστόσο, η αποδοχή στην Ευρωζώνη ήταν υπό όρους. Από όλες τις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), η Ελλάδα χρειαζόταν την πιο διαρθρωτική προσαρμογή για να συμμορφωθεί με τις κατευθυντήριες γραμμές της Συνθήκης του Μάαστριχτ του 1992. Η Συνθήκη περιόριζε τα κρατικά ελλείμματα του ΑΕΠ και το δημόσιο χρέος. Ενώ η Ελλάδα έγινε αποδεκτή στην ONE το 2001, το έκανε με ψευδή προσχήματα, καθώς το έλλειμμα και το χρέος της δεν πλησίαζαν καθόλου τα όρια του Μάαστριχτ. Η Ελλάδα ήλπιζε ότι παρά την πρόωρη ένταξή της, η ένταξη στην ONE θα τόνωνε την οικονομία, επιτρέποντας στη χώρα να αντιμετωπίσει τα δημοσιονομικά της προβλήματα.

Τα χαμηλότερα επιτόκια επέτρεψαν στην Ελλάδα να δανειστεί με πολύ φθηνότερο επιτόκιο από ό,τι πριν από το 2001, τροφοδοτώντας μια αύξηση των δαπανών. Ενώ όντως ωθούσε την οικονομική ανάπτυξη επί σειρά ετών, η χώρα δεν είχε ακόμη αντιμετωπίσει τα βαθιά δημοσιονομικά της προβλήματα, τα οποία, αντίθετα με ό,τι πιστεύουν ορισμένοι, δεν ήταν αποτέλεσμα υπερβολικών δαπανών.

Για αρκετά χρόνια πριν και μετά την κρίση μεγάλο μέρος της έλλειψης εσόδων της χώρας ήταν αποτέλεσμα συστηματικής φοροδιαφυγής. Γενικά, οι αυτοαπασχολούμενοι, πλουσιότεροι εργαζόμενοι έτειναν να υποδηλώνουν το εισόδημα, ενώ δήλωναν υπερβολικές πληρωμές χρέους. Η επικράτηση αυτής της

συμπεριφοράς αποκαλύπτει ότι αντί να είναι ένα παρασκήνιο πρόβλημα, ήταν στην πραγματικότητα περισσότερο ένας κοινωνικός κανόνας που δεν διορθώθηκε εγκαίρως.

Γενικότερα, η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2007 αποκάλυψε την πραγματική φύση της οικονομικής διαμάχης της Ελλάδας. Η ύφεση αποδυνάμωσε τα ήδη ασήμαντα φορολογικά έσοδα της Ελλάδας, γεγονός που προκάλεσε επιδείνωση του ελλείμματος. Το 2010, οι αμερικανικοί οίκοι χρηματοοικονομικής αξιολόγησης σφράγισαν τα ελληνικά ομόλογα. Καθώς το κεφάλαιο άρχισε να στερεύει, η Ελλάδα αντιμετώπισε μια κρίση ρευστότητας, αναγκάζοντας την κυβέρνηση να αναζητήσει χρηματοδότηση διάσωσης, την οποία τελικά έλαβε με αυστηρούς όρους.

Τα προγράμματα διάσωσης από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και άλλους ευρωπαίους πιστωτές εξαρτήθηκαν από μεταρρυθμίσεις του ελληνικού προϋπολογισμού, συγκεκριμένα, περικοπές δαπανών και υψηλότερα φορολογικά έσοδα. Αυτά τα μέτρα λιτότητας δημιούργησαν έναν φαύλο κύκλο ύφεσης με την ανεργία να φτάνει το 25,4% τον Αύγουστο του 2012.

Τα μέτρα αυτά, που εφαρμόστηκαν εν μέσω της χειρότερης χρηματοπιστωτικής κρίσης, αποδείχθηκαν ένας από τους μεγαλύτερους παράγοντες που συνέβαλαν στην οικονομική κατάρρευση της Ελλάδας. Τα φορολογικά έσοδα αποδυναμώθηκαν, γεγονός που έκανε χειρότερη τη δημοσιονομική θέση της Ελλάδας. Τα μέτρα λιτότητας δημιούργησαν επίσης μια ανθρωπιστική κρίση, αφού οι άστεγοι αυξήθηκαν, οι αυτοκτονίες έφτασαν σε υψηλά επίπεδα ρεκόρ και η δημόσια υγεία επιδεινώθηκε σημαντικά.

Επί της ουσίας, οι χρηματοοικονομικές τακτικές που ακολούθησε η Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες οδήγησαν την χώρα μας στα πρόθυρα της πτώχευσης. Η χώρα μας ήταν σημαντικό αρκετά έτη πριν να υλοποιήσει καθοριστικές αλλαγές, προκειμένου να μην βρεθεί ποτέ με ένα μη αποδοτικό φορολογικό σύστημα, με ένα μη βιώσιμο συνταξιοδοτικό σύστημα και ένα μη αποδοτικό χρηματοοικονομικό πλαίσιο. Ένα εξίσου σημαντικό πρόβλημα ήταν η ανταγωνιστικότητα της χώρας μας που διαρκώς ελαττωνόταν ακόμα περισσότερο με το πέρασμα των ετών.

Από ότι φάνηκε το βασικότερο ζήτημα της χώρας μας δεν ήταν το μέγεθος του ελλείμματος του προϋπολογισμού αλλά ως επί το πλείστον το που πήγαινε το

συγκεκριμένο έλλειμμα και αν υπήρξαν προσπάθειες να καλυφθεί με πραγματικούς παραγωγικούς είτε κοινωνικούς στόχους. Το ζήτημα, ακόμα, ήταν πως το εν λόγω έλλειμμα αξιοποιούνταν με στόχο να εξαπολυθεί μια δημοσιονομική τρομοκρατία με απώτερο σκοπό την μεγαλύτερη μείωση των μισθών, των συντάξεων κλπ.

Το κυριότερο ζήτημα για την χώρα μας δεν ήταν τόσο το δημοσιονομικό έλλειμμα όσο το τεράστιο έλλειμμα αποδοτικότητας της οικονομίας της χώρας μας, το παραγωγικό έλλειμμα, τα προβλήματα της βιομηχανίας όπως επίσης και των τεχνολογικών κλάδων. Εξίσου σημαντικό πρόβλημα, όμως, ήταν και το έλλειμμα ενδογενούς δυναμικής της οικονομίας, καθώς η ανάπτυξη όλα αυτά τα χρόνια κατά κύριο λόγο βασιζόταν στην ανοδική τάση των δημοσίων και των ιδιωτικών χρεών. Όλα τα παραπάνω ζητήματα διογκώθηκαν ακόμα περισσότερο διαμέσου της άνισης κατανομής των εισροών, της μείωσης των μισθών και των συντάξεων καθώς επίσης και της τεράστιας ανοδικής τάσης των ποσοστών ανεργίας.

Συνοψίζοντας, σε ό,τι έχει να κάνει με την ύφεση της χώρας μας θα πρέπει να σημειωθεί πως οι κυριότεροι λόγοι που την οδήγησαν σε κάτι τέτοιο ήταν τα οικονομικά αδιέξοδα., ως επί το πλείστον η έλλειψη ανταγωνιστικότητας. Τα δημοσιονομικά προγράμματα προσαρμογής κατά κύριο λόγο εστίασαν στην εσωτερική υποτίμηση διαμέσου της μείωσης μισθών και συντάξεων ενώ δημιουργήθηκαν τεράστια προβλήματα στην μεσαία τάξη που είναι ο βασικός άξονας παραγωγής της χώρας μας.

Η ένταξη της οικονομίας της χώρας μας σε 3 προγράμματα σταθερότητας και ένα κούρεμα χρέους δεν επέφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Ακόμα, κατά την περίοδο της κρίσης υπήρξε ισχυροποίηση και διαφοροποίηση του Βορρά και του Νότου, με την χώρα μας να αποτελεί το κράτος με τα πιο πολλά ζητήματα. Η κρίση, επομένως, επέφερε αρνητικές συνέπειες όπως ήταν για παράδειγμα το υψηλότερο δημόσιο χρέος, η μακροχρόνια και υψηλότερη ανεργία, η αδυναμία πιστωτικής επέκτασης του τραπεζικού συστήματος, η ανοδική τάση των κόκκινων δανείων, η αδυναμία επέκτασης της βιομηχανίας κλπ. Λόγω όλων των παραπάνω η χώρα μας έπρεπε να κάνει σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές, απομακρύνοντας τις στρεβλώσεις ενός μοντέλου παραγωγής και επένδυσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αδαμπάση Β., (2012), Η Τρέχουσα Οικονομική Κρίση: Συνέπειες και Προοπτικές για την Ελλάδα, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Βαμβούκας Α.Γ., (2005), Ελληνική οικονομία, Εκδόσεις Σμπίλιας, Αθήνα.
- Βαρουφάκης Γ., Πατωκος Τ., Τσερκεζής Λ., Κουτσοπέτρος Χ., (2011), Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011, ΙΝΕ, Αθήνα.
- ΕΛΣΤΑΤ, 2014
- ΕΛΣΤΑΤ, 2016
- ΕΛΣΤΑΤ, 2007
- ΕΛΣΤΑΤ, 2011
- ΕΛΣΤΑΤ, 2019
- Κολλίντζας Τ., Ψαλιδόπουλος Μ., Καραμούζης Ν., Χαρδούβελης Γ., (2009), Η κρίση του 2007-2009: τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Eurobank Research, 5(8), σελ. 1-46.
- Κορρές Μ.Γ., Χιονης Π.Δ., (2003), Ελληνική οικονομία, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.
- Λιαργκοβας Γ.Π., (2020), Δέκα χρόνια κρίση, τρία μνημόνια και μια πανδημία: Η Ελλάδα αναζητώντας διέξοδο, Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα.
- Μακρής Α., (2012), Ελληνική οικονομία: Η κρίση, τα αίτια, η αποτροπή νέας χρεοκοπίας, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα.
- Μαριόλης Θ., (2019), Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση και Οικονομική κρίση, Εκδόσεις Matura, Αθήνα.
- Μιχαλοπούλου Σ., (2014), Κρίση χρέους, δημοσιονομική λιτότητα και οικονομική κρίση στην Ευρωζώνη, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Ξενάκης Δ.Κ., (2013), Κρίση στην Ευρώπη και την Ελλάδα, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Παπαθεοδώρου Χ., Μισσός Β., Παπαναστασίου Σ., (2021), Μελέτη των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στα εισοδήματα και τις συνθήκες διαβίωσης των μικρών

επιχειρηματιών και αυτοαπασχολουμένων: νέες μορφές ανισοτήτων, κίνδυνος φτώχειας και ο ρόλος του κοινωνικού κράτους, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα.

- Πισσαρίδης Χ., (2020), Σχέδιο ανάπτυξης για την ελληνική οικονομία, Εκδόσεις 24 Γράμματα, Αθήνα.
- Τριανταφύλλου Τ., (2017), Οικονομική κρίση: Η επίδραση στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων και οι επιπτώσεις στις εργασιακές σχέσεις, Μεταπτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου, Πρέβεζα.
- Τσουλφίδης Λ., (2017), Οικονομική ιστορία της Ελλάδας, 4η Έκδοση, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Φιλίππιδου Α., (2017), Τα αίτια της ελληνικής κρίσης και οι θεσμικές ιδιαιτερότητες, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Πελαγίδης Θ., Μητσόπουλος Μ., (2012), Κατανοώντας την κρίση στην Ελλάδα, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα.

Διεθνής βιβλιογραφία

- Alogoskoufis G., Featherstone K., (2021), Greece and the Euro from crisis to recovery, Onassis Foundation, Athens.
- Bemavent M.S., (2016), Effects of economic crisis on labour markets of Spain and Ireland, LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Bererd I.T., (2016), The Contemporary Crisis of the European Union: Prospects for the future, Routledge.
- Christodoulakis N., (2015), Greek Endgame: From Austerity to Growth or Grexit, Rowman & Littlefield, London.
- Dendrinou V., Varvitsioti E., (2019), The Last Bluff: How Greece came face-to-face with financial catastrophe & the secret plan for its euro exit, Papadopoulos Publishing.

- Floros C., Chatziantoniou I., (2017), *The Greek Debt Crisis: In Quest of Growth in Times of Austerity*, Springer.
- Godby R., (2013), *The European Financial Crisis*, Business Expert Press.
- Kedar-Levy H., (2015), *A Critical History of Financial Crises: Why Would Politicians and Regulators Spoil Financial Giants?*, ICP.
- Kolb R.W., (2010), *Lessons from the Financial Crisis: Causes, Consequences, and Our Economic Future*, Wiley.
- Lapavistas C., (2015), *Political economy of the Greek crisis*, SOAS University of London.
- Limniotis H., (2016), *The Greek Crisis: Causes and Implications*, Thesis, BSc (Hons) International Business Management.
- Manasse P., Katsikas D., (2017), *Economic Crisis and Structural Reforms in Southern Europe: Policy Lessons*, Routledge.
- Martsaganis M., (2013), *The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses*, Friedrich Ebert Stiftung.
- Mavridis S., (2018), *Greece's Economic and Social Transformation 2008–2017*, *Social Sciences*, 7(9), pp. 1-15.
- Pagoulatos G., (2014), *State-driven in Boom and in Bust: Structural Limitations of Financial Power in Greece*, *Government and Opposition*, 49(3), pp. 452-482.
- Petrakis P., (2011), *The Greek economy and the crisis*, Springer.
- Seferlis Y., Lagaria K., Mariatou S., Samperthai I., (2014), *The chronicle of the great crisis: The bank of Greece 2008-2013*, Bank of Greece, Athens.
- Zestos G.K., (2015), *The Global Financial Crisis*, Routledge.

Διαδικτυακή βιβλιογραφία

- <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1447155/pos-meionetai-i-anergia-stin-ellada>
- https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonia/